

Izvorni znanstveni rad
UDK 711.4(497.5 Dubrovnik)“12/13“
94(497.5 Dubrovnik)“12/13“
929.52 Volcassio, obitelj
Primljeno: 14.7.2012.

POSJED OBITELJI VOLCASSIO U SREDNJOVJEKOVNOM DUBROVNIKU

IRENA BENYOVSKY LATIN I STIPE LEDIĆ

SAŽETAK: U radu¹ se rekonstruira posjed obitelji Volcassio u Dubrovniku tijekom 13. i početkom 14. stoljeća. Vukas Ivanić i njegovi sinovi Pasko i Damjan transakcijama nekretnina tijekom druge polovice 13. stoljeća postaju jedni od većih posjednika u predgrađu južno od Place (kasnije središnjem dijelu grada). Promjene u poziciji, veličini i organizaciji njihovih posjeda sukladne su promjenama koje se događaju u urbanom, pravnom, društvenom i gospodarskom životu grada.

Ključne riječi: obitelj Volcassio (Vukasović), srednjovjekovni Dubrovnik, nekretnine, urbanizam

Keywords: family Volcassio (Vukasović), medieval Dubrovnik, properties, urbanism

Uvod

Trinaesto stoljeće donosi značajne političke, društvene i gospodarske promjene u dubrovačkoj povijesti, a to je razdoblje obilježeno razvojem institucija i pravnog sustava,² te početka dugotrajne mletačke vlasti u Dubrovniku (1205-1358) kada

¹ Rad je nastao u sklopu doktorskog kolegija “Socijalna topografija dalmatinskih gradova u srednjem vijeku”, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, voditeljica Irena Benyovsky Latin i doktorand Stipe Ledić.

² Nella Lonza, *Pod plaštem pravde. Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 1997: 14.

Irena Benyovsky Latin, znanstvena savjetnica u Hrvatskom institutu za povijest. Adresa: Opatička 10, 10000 Zagreb. E-mail: irenabenyovsky@yahoo.com

Stipe Ledić, asistent na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu. Adresa: Hrvatsko katoličko sveučilište u Zagrebu, Ilica 242, 10000 Zagreb. E-mail: stipe.ledic@unicath.hr

grad postaje važna pomorska baza i gospodarsko sjedište na južnom Jadranu sa širenjem tržišta i na zaleđe.³ U 13. stoljeću dolazi i do naglog povećanja gradskog stanovništva, što je, između ostalog, izazvalo potrebu za znatnijom stambenom izgradnjom i širenjem gradskih prostora.⁴

Na prijelazu 13. u 14. stoljeće bila je oblikovana nova sjeverna granica gradskog prostora izgradnjom novog gradskog zida iznad Prijekog. Izgradnja gradskih bedema tijekom 13. stoljeća bila je čin administrativnog obuhvaćanja novih predgrađa unutar gradskog prostora, ali i potreba zbog sigurnosti. Uz proces planiranja grada, mogu se pratiti i dinamične promjene u oblikovanju privatnih posjeda vezane uz društvene i obiteljske strukture unutar sve više definiranog pravnog okvira.

Trinaesto stoljeće obilježavaju i negativne pojave koje se odražavaju u gradskome tkivu: unutrašnja politička nestabilnost,⁵ nesigurnost iz zaleđa,⁶

³ Ovdje nećemo ulaziti u detaljnu analizu političkih okolnosti tog vremena. Primjerice vidi: Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I. Zagreb: NZMH, 1980: 62-65; Robin Harris, *Povijest Dubrovnika*. Zagreb: Golden Marketing, 2006: 34, 44-45; Nenad Vekarić, *Nevidljive pukotine*. Dubrovački vlasteoski klanovi. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2009; Josip Lučić, »Političke i kulturne prilike u Dubrovniku na prijelazu 12. u 13. stoljeće.« *Analecta croatica christiana* 21 (1985): 7-28. O odnosu Venecije i Dubrovnika postoje brojne studije, vidi: Bariša Krekić, »Dubrovnik and Venice in the Thirteenth and Fourteenth Centuries: A short Survey.«, u: Bariša Krekić, *Unequal Rivals: Essays on Relations between Dubrovnik and Venice in the 13th and 14th Centuries*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2007: 9-46; Miljenko Foretić, »Venecija u zrcalu starog Dubrovnika.«, u: *Dubrovnik u povijesnim i kulturnim mijenama: zbornik odabranih radova*, ur. Anica Kisić. Dubrovnik: Matica hrvatska, 2007: 321-328; Šime Ljubić, »O odnošajih medju republikom Mletačkom i Dubrovačkom: od početka XVI. stoljeća do njihove propasti.« *Rad JAZU* 53 (1880): 94-185; Lovorka Čoralić, »Dubrovčani u Veneciji od XIII. do XVIII. stoljeća.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 32 (1994): 15-57; Lovro Kunčević, »Dubrovačka slika Venecije i venecijanska slika Dubrovnika u ranom novom vijeku.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 50 (2012): 9-37.

⁴ Izvan bedema staroga grada već se u prethodnim stoljećima stvaraju predgrađa prema sjeveru (zapadno oko crkve Svih Svetih i istočno oko kasnije katedrale, kao novi urbanogeni elementi). Prostor Pustijerne i dalje ostaje reprezentativni prostor crkvenih institucija i pripadnika vlastele. Vidi i: Nada Grujić, »Dubrovnik-Pustijerna. Istraživanja jednog dijela povijesnog tkiva grada.« *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 10 (1986): 7-39. Pretpostavlja se da je već krajem 12. stoljeća središnji prostor burgusa uglavnom bio pogodan za izgradnju te da se stvara prva organizacija prostora.

⁵ O tome više u: N. Vekarić, *Nevidljive pukotine*: passim.

⁶ Bez obzira na uspostavljenu mletačku vlast, i u 13. je stoljeću (zbog teritorijalnih granica i pitanja metropolije) dolazilo do čestih sukoba sa srpskim vladarima. Osobito je bilo opasno razdoblje Stefana Uroša I (1243-1276) koji je područje svoje vlasti širio prema jugu. Godine 1252. srpska je vojska napala grad sa željom da spriječi izgradnju novih dubrovačkih bedema koji su trebali ograditi predgrađe Sv. Vlaha. Uroš je, nakon diplomatskih akcija Dubrovnika, 1254. sklopio mir. Rat s Urošem

te moguća glad 1272.⁷ i epidemija praćena glađu 1292/4. (čija je posljedica navodno bila smrtnost velikog broja stanovnika, osobito puka).⁸ Konačno, dogodio se i požar koji je 16. kolovoza 1296. uništio veliki dio burgusa.⁹ To je, s druge strane, omogućilo novo i suvremenije planiranje grada - raspored novih ulica i blokova. Povezuju se gradski predjeli i reguliraju ulice u predgrađima južno i sjeverno od Place. Moguće je da su u požaru stradali i mnogi arhivski spisi koji su mogli potvrditi granice nekadašnjih posjeda i kuća. Kroničar Resti navodi da je zbog toga došlo do mnogih sporova i da su se unosila nova pravila o pravnom opisu granica posjeda. Mnogi stanovnici grada tada su, navodno, odselili u Apuliju ili izvan grada, a neki su sudjelovali u izgradnji grada.¹⁰

Bez obzira na dosadašnja plodna istraživanja, stanje urbaniziranosti Dubrovnika u 13. stoljeću i dalje je predmet rasprava povjesničara, arheologa i povjesničara umjetnosti. Nedovoljno je istraženo posjedovno stanje gradskog prostora, odnosno nekretnine pojedinih institucija i osoba u prostoru (njihova rezidencija ili poslovna aktivnost). Na temelju pisanih izvora, u ovom smo radu pokušali rekonstruirati

ponovo izbija 1265. godine: kroničari godinu 1266. navode kao početak izgradnje novog gradskog bedema, a 1269. kao godinu kad se ograđivalo predgrađe Svih Svetih (naravno, radi se o nepouzdanjoj kronologiji s obzirom na karakter izvora). U ratu s Urošem 1275. srpska je vojska opljačkala neke izvangradske posjede, ali nije uspjela osvojiti grad. Nakon što je Uroša svrgnuo njegov sin Stefan Dragutin, uslijedilo je razdoblje mirnih odnosa (1276-1282) kada je i dinamika transakcija izrazito živa - to je uostalom i razdoblje početka notarijata. Stefana Dragutina zbacio je njegov sin Stefan Uroš II. Milutin (1282-1321), koji je zbog teritorijalnih problema vodio rat s Dubrovnikom 1301. (područja u Rijeci dubrovačkoj Stefan Uroš II. Milutin preoteo je 1302. godine). Vidi: *Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina*, ur. Natko Nodilo. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 14. Zagrabiae: JAZU, 1883: 221; *Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451-1484)*, prii. Speratus Nodilo. Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 25. Zagreb: JAZU, 1893: 96; Lukša Beritić, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*. Dubrovnik: Društvo prijatelja dubrovačke starine, 1955: 18; V. Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808.*, I: 88-89; R. Harris, *Povijest Dubrovnika*: 47.

⁷ *Chronica Ragusina Junii Restii*: 51; *Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina*: 222; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika, 1. Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2011: 211.

⁸ Neka epidemija spominje se i 1145. Vidi: *Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina*: 35 (Anonim), 223 (Ragnina).

⁹ Požar je, prema kroničarima, započeo u predjelu koji se nekad zvao *Dubravica kraj sv. Nikole*, a došao je sve do staroga grada i crkve Sv. Marije *de Lavi*. Prema opisima, izgorjelo je cijelo pregrađe ispod crkve Sv. Marije, ali i veliki dio staroga grada (najviše je izgorio zapadni dio - teritorij nadbiskupije kasnije nazvan Garište) (Serafin Maria Cerva, *Sacra Metropolis Ragusina, sive ragusinae provinciae pontificum series variis ecclesiarum monumentis atque historicis, chronologicis, criticis commentariis...*, sign. 36-IV-14, rukopis u biblioteci Dominikanskog samostana u Dubrovniku; *Chronica Ragusina Junii Restii*: 101-102).

¹⁰ *Chronica Ragusina Junii Restii*: 101-102.

posjede jedne važnije vlasteoske obitelji u prostoru predgrađa južno od Place (sjeverno od zida staroga grada), a time i neke dijelove tzv. burgusa Sv. Vlaha u 13. stoljeću. Uz sporadične materijalne ostatke i nedostatak relevantnih slikovnih izvora za rana razdoblja, mogućnost za rekonstrukciju prostora grada pruža nam povezivanje velikog broja “malih” podataka o nekretninama i njihovim vlasnicima (najčešće sačuvanih u notarskim spisima), koje moramo pokušati složiti u cjelinu. Za analizu urbanog razvoja srednjovjekovnog Dubrovnika samo je sporadično, ali nikako dovoljno i sustavno korištena građa dubrovačkog notarijata, u kojem ima obilje podataka vrijednih za rasvjetljavanje ove teme.¹¹ Mi smo koristili sve dostupne podatke o nekretninama, njihovim vlasnicima i transferima nekretnina koji su uneseni u informatičku bazu podataka.¹² Uz notarske dokumente, u radu su korištene i dosad najviše analizirane statutarne regulacije o ulicama u burgusu iz 1272. i 1296.¹³ Također, kao komparativni materijal korišteni su neki ne uvijek pouzdani podaci iz ranomodernih narativnih izvora.

¹¹ Za razdoblje prije 70-tih godina 13. stoljeća koristili smo samostalne isprave i spise, uglavnom objavljene u *Diplomatičkom zborniku* (sv. III-VI). Samostalne isprave sačuvane su od 1022. godine. Od 1277/8 vodile su se arhivske knjige, u koje se isprave i spisi sukcesivno unose od 1278. godine (*Spisi dubrovačke kancelarije: Zapisi notara Tomazina de Saveri 1278-1282.*, prir. Gregor Čremošnik. Monumenta historica Ragusina, knj. 1. Zagreb: Historijski institut JAZU, 1951 (dalje: MHR, I); *Spisi dubrovačke kancelarije*, II, prir. Josip Lučić. Monumenta historica Ragusina, knj. 2. Zagreb: JAZU, 1984 (dalje: MHR, II); *Spisi dubrovačke kancelarije*, III, prir. Josip Lučić. Monumenta historica Ragusina, knj. 3. Zagreb: JAZU, 1988 (dalje: MHR, III); *Spisi dubrovačke kancelarije*, IV, prir. Josip Lučić. Monumenta historica Ragusina, knj. 4. Zagreb: JAZU, 1993 (dalje: MHR, IV). Nisu sačuvani dokumenti iz razdoblja između 1286. i 1295. godine, što nam djelomično otežava kontinuirano praćenje vlasničkog stanja nad nekretninama. U međuvremenu se dosta toga moglo promijeniti, jer je dinamika transakcija nekretninama bila vrlo živa. Za to smo razdoblje koristili: *Knjige nekretnina Dubrovačke općine (13-18. st.). Libri domorum et terrenorum communis Ragusii deliberatis ad afflictum (saec. XIII-XVIII)*, sv. 1, prir. Irena Benyovsky Latin i Danko Zelić. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2007.

¹² Podaci su uneseni prema podjeli: 1. prvi zabilježeni vlasnik/korisnik čestice odnosno objekta; 2. vrsta pravnog posla (prodaja, podjela nekretnina, darovanje, najam); 3. drugi vlasnik/korisnik nekretnine (nakon pravnog posla); 4. iskazana vrijednost nekretnine; 5. vrsta nekretnine (kuća, neizgrađena čestica, dućani); 6. smještaj u prostoru (*civitas, burgus*); 7. položaj određen susjedima; 8. veličina nekretnine (dužina i širina) (Irena Benyovsky Latin, *Srednjovjekovni Trogir. Prostor i društvo*. Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2009, *passim*). O metodologiji istraživanja vidi i: David Herlihy, »Mapping Households in Medieval Italy.«, u: *Cities and Society in Medieval Italy*. London: Variorum Reprints, 1980: 54-89; Rolf Hammel-Kiesow, »Property Patterns, Buildings and the Social Structure of Urban Society.«, u: *Power, Profit and Urban Land. Landownership in Medieval and Early Modern Northern European Towns*, ur. Erslund Geir Atle i Eliassen Finn-Einae. Aldeshot: Scolarpress; Brookfield: Ashgate, 1996; 39-61; Daniel Lord Smail, *Imaginary Cartographies. Possession and Identity in Late Medieval Marseille*. Ithaca: Cornell University Press, 2000.

¹³ *Statut grada Dubrovnika*, prir. i prev. Ante Šoljić, Zdravko Šundrica i Ivo Veselić. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2002: L. V, c. 41; VIII, 57.

Istraživanjem rasporeda društvenih skupina u gradskome prostoru ("socijalne topografije") pokušavaju se utvrditi procesi naseljavanja, urbanizacije i planiranja grada, ali i bolje razumjeti društveni i obiteljski odnosi gradskog stanovništva.¹⁴ U ovom ćemo radu pokušati rekonstruirati i po mogućnosti locirati posjede u vlasništvu obitelji Volcassio, jedne od najimućnijih dubrovačkih obitelji u 13. stoljeću.¹⁵ Većina nekretnina te obitelji, čestica za najam, rezidencijalnih ili gospodarskih objekata, nalazila se na prostoru tzv. burgusa (pojam koji se u notarskim dokumentima koristio za sav prostor izvan bedema staroga grada).¹⁶ Prvenstveno se radilo o dijelu predgrađa (tzv. burgus Sv. Vlaha)¹⁷ koji je obuhvaćalo prostore južno od ulice Između polača, a sjeverno od bedema staroga grada.¹⁸

Druga polovica 13. stoljeća, kojom ćemo se ponajviše baviti, razdoblje je intenzivnog uređenja i preobrazbe upravo tog dijela predgrađa. Ipak, do zauzimanja prostora sjeverno od bedema staroga grada dolazi već tijekom 11. i 12. stoljeća: formiraju se veliki zemljišni sklopovi neurbanog tipa (što se vidi u nazivu *territoria*), a njihova je struktura odražavala potrebu za sigurnošću i strukturu obitelji.¹⁹ Prema istraživanjima Marije Planić-Lončarić, u unutrašnjost tih velikih zatvorenih građevinskih sklopova, međusobno izoliranih privatnim zidovima, vodili su slijepi prilazi. Uz utvrđeni objekt vlasnika, tu se nalazilo i dvorište u kojemu su bile gospodarske zgrade (skladišta, peći, izvori vode)²⁰ i (drvene) kućice u najmu.²¹

¹⁴ O tome vidi: Mladen Andreis, Irena Benyovsky i Ana Plosnić, »Socijalna topografija Trogira u 13. stoljeću.« *Povijesni prilozi* 25 (2003): 25, 37-92; Mladen Andreis, Irena Benyovsky Latin i Ana Plosnić Škarić, »Socijalna topografija Trogira u 14. stoljeću.« *Povijesni prilozi* 33 (2007): 103-195.

¹⁵ Istraživanje ovog tipa vrlo je dugotrajno, a zbog tako nestabilnog razdoblja, ograničenih izvora i arheološke neistraženosti ostavljamo otvorenom mogućnost da će se neke ovdje iznesene postavke u budućim istraživanjima (šireg prostora, ali i kasnijih razdoblja) moći retroaktivno potvrditi, korigirati, a možda i odbaciti. Ipak, bez obzira na nemogućnost da se baš svaka čestica precizno locira i rekonstruira, može se pratiti relativna veličina i brojnost posjeda pripadnika vlasteoskih obitelji, način pozicioniranja sukladno planiranju ulične mreže, razine vlasništva na posjedima itd.

¹⁶ Uključujući prostore kasnijih seksterija Sv. Vlaha, Sv. Marije, Sv. Nikole (Prijeke).

¹⁷ Čini se da se pojam burgus Sv. Vlaha (koji se koristi u ranomodernim narativnim izvorima) nije uvijek odnosio na isti prostor: ponekad obuhvaća predio oko stare crkve Sv. Vlaha - kasnije Garište (zapadno od Široke ulice), a ponekad se odnosi na veći dio predgrađa južno od Poljane (kasnije Place).

¹⁸ Vidi: Ivana Lazarević, »Granice dubrovačkih seksterija.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 50 (2012): 63-74.

¹⁹ O tome: Marija Planić-Lončarić, *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*. Zagreb: Centar za povijesne znanosti, Odjel za povijest umjetnosti, 1980: 20.

²⁰ Marija Planić-Lončarić, »Zajednički prostori stambenih zona srednjovjekovnog Dubrovnika.« *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 12-13 (1988/89): 65-75, 70.

²¹ Najstariji blokovi, nastali prije planiranih zahvata, bili su nehomogene i nepravilne cjeline, koje se danas jedva prepoznaju u rasteru. Oni su ipak utjecali na razvoj kasnijih pravilnih blokova (M. Planić-Lončarić, *Planirana izgradnja na području Dubrovačke Republike*: 18).

U 13. stoljeću dolazi do naglog povećanja stanovništva i veće potrebe za stambenim prostorom i proširenjem granica staroga grada: to potkrepljuju i suvremeni dokumenti, a isto opisuju i kasnije dubrovačke kronike.²² Podgrađe sredinom 13. stoljeća postaje privlačna lokacija za nastanjivanje nekih najimućnijih obitelji: zbog potrebnog prostora, gospodarskih mogućnosti (blizine novog političkog i administrativnog središta i luke), ali i obiteljskih veza. Neke obitelji koje su bile nastanjene u predgrađu bile su starosjedilačke, a neke nove, doseljeničke. Širenjem grada prema sjeveru i izgradnjom novih gradskih bedema, vlasteoski posjedi mijenjaju karakter. Tijekom druge polovice 13. stoljeća u prostor burgusa uvodi se sve veći broj javnih ulica, što se može pratiti iz regulacija statuta (1272. i 1296).²³ Prostor burgusa organiziran je ortogonalnom mrežom, te su definirane i površine za stambenu izgradnju.²⁴

Obitelj Volcassio

Jedna od novopridošlih obitelji koja se nastanila u burgusu bila je i obitelj Volcassio (Vukasović). Rodonačelnik Vukas Ivanić (*oko 1205), ili njegov izravni predak, doselio je, prema kroničarima, iz Bosne.²⁵ Od sredine 13. stoljeća (spominje se od 1247. godine kao sudac) u Dubrovniku se pojavljuje na mnogim važnim funkcijama (član Velikog vijeća od 1252, pregovarač u potpisivanju saveza s Mlečanima, član Malog vijeća prilikom potpisivanja mira s bugarskim carem 1253. itd).²⁶ Njegovi sinovi Pasko (spominje se od 1266. do 1293) i Damjan (oko 1245. - oko 1295) bili su vrlo uspješni trgovci tkaninama i zlatarskim proizvodima, na čemu su se obogatili. Primjerice, 1280. godine Pasko je imao trgovačko društvo zajedno s Kotoraninom iz roda Dragonis (u 14. se stoljeću spominju kao susjedi roda Volcassio). U mnogim se ispravama braća Damjan i Pasko spominju vezano

²² Primjerice, 1277. godinu Ranjina navodi kao godinu kada u grad dolazi mnoštvo novih stanovnika iz Bosne, imućnih i s obiteljima (to je i godina upisivanja u arhivske knjige!). Prema njemu, vrtovi koje je grad koristio u predgrađu, počinju se izgrađivati u kuće za stanovanje (*Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina*: 222).

²³ Primjerice: L. Beritić, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*: passim.

²⁴ *Knjige nekretnina Dubrovačke općine*, 1: 24.

²⁵ N. Vekarić, *Nevidljive pukotine*: 59; Milorad Medini, *Starine dubrovačke*. Dubrovnik: Štamparija Jadran, 1935: 34; Irmgard Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I. Beograd: SANU, posebna izdanja, knj. 340, 1960: 438; Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 3. *Vlasteoski rodovi (M-Z)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012: 338. Ovom prilikom želimo zahvaliti Nenadu Vekariću na pomoći prilikom pisanja ovog teksta.

²⁶ M. Medini, *Starine dubrovačke*: 94; I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 438; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 3: 338.

uz utjerivanje dugova (novca koji su posudili oni ili njihov otac), što pokazuje da su spadali u građane s ponajvećim kapitalom u gradu.²⁷ Velik dio dobiti braća su ulagala u nekretnine. Posjede su imali i izvan grada, primjerice, Damjan je 1282. za 650 perpera od Ivana Balislava (*de Baysclave*) kupio vinograde u Šumetu, povećavši tako svoj susjedni posjed.²⁸ Pasko Volcassio je imao i kuću u Veneciji (*in confinio sancti Mathei de Riualto*).²⁹ Najveći broj nekretnina ipak su posjedovali upravo u dubrovačkom predgrađu južno od Place. Veličina, ali i pozicija njihova patrimonija davala im je legitimitet, te gospodarsku i društvenu moć. Grad je, s druge strane, dobio zajamčenu imovinsku stabilnost, korisnu za cijelo gradsko društvo. Bez obzira na zemljišne posjede u izvangradskom području, posjedi u gradu bili su jedan od najvažnijih izvora prihoda - njihovo je iznajmljivanje postalo unosnije nakon regulacije ulica u burgusu, kada je česticama uz komunikacije porasla rentna vrijednost. Osamdesetih godina 13. stoljeća transferi vlasništva nad česticama s nekretninama braće Volcassio postajali su izrazito česti - ta dinamika pokazuje planirano investiranje u nekretnine na području burgusa.

Na formiranje velikih zemljišnih sklopova u dubrovačkom predgrađu utjecao je i oblik posjedovanja vlasteoskih rodova u Dubrovniku. Posjedovanje je bilo vezano uz obiteljsku strukturu - zajednicu oca i sinova, a još češće uz horizontalnu zajednicu braće.³⁰ Pasko i Damjan, sinovi Vukasa Ivanića, naslijedili su očev posjed (iako nam nije sačuvana oporuka Vukasa, iz koje bismo poblježe znali kako je odredio odnose među braćom). Moguće je da je Vukas u oporuci odredio zajednicu braće - fraternu - i zaštitio prava mlađeg sina Damjana, prepuštajući istovremeno svoj autoritet starijem Pasku. Udruživanjem dobara i njihovim zajedničkim upravljanjem, zajednica braće je trebala očuvati obiteljsku imovinu (iako ta imovina nije bila zajedničko vlasništvo).³¹ U dokumentima u kojima se spominju transakcije nekretninama glavnu riječ vodi stariji Pasko Volcassio: često je i nakon punoljetnosti mlađi brat bio dužan slušati starijega.³² Dok je

²⁷ MHR, III, doc. 971, str. 313; doc. 768, str. 264; doc. 110, str. 45; doc. 567, str. 231; doc. 591, str. 234.

²⁸ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 439.

²⁹ MHR, II, doc. 927, str. 218.

³⁰ Zdenka Janeković Römer, *Rod i grad, Dubrovačka obitelj od 13. do 15. stoljeća*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku; Zagreb: Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, 1994: 25-40.

³¹ Vidi: *Statut grada Dubrovnika*, IV, 52, 53, 54; Z. Janeković Römer, *Rod i grad*: 33-40.

³² I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 17. Dijeljenje imovine među braćom javlja se u Dubrovniku krajem 13. i tijekom 14. stoljeća (Z. Janeković Römer, *Rod i grad*: 25-40; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, I: 129). Bilo je moguće tek nakon punoljetnosti sve braće (*Statut grada Dubrovnika*, IV, 51).

Damjan bio maloljetan, bratsko zajedništvo vjerojatno je funkcioniralo pod istim krovom. Kasnije (pogotovo nakon osnivanja vlastitih obitelji), braću su prvenstveno vezali zajednički posjedi i poslovi, a ne stanovanje u zajedničkom kućanstvu. Transakcije nekretninama obavljao je Pasko (i kasnije Damjan) u korist svoje osobne, kao i zajedničke imovine.³³

Prateći sačuvane dokumente o transferu nekretnina u 13. stoljeću, možemo vidjeti da su Volcassio u posjedu imali više čestica i kuća u burgusu. Sačuvane su isprave o kupovini šest kuća u burgusu (u razdoblju od 1279. do 1283. godine) i dva posjeda (čestice), a provedene su i dvije zamjene posjeda. Iako su uglavnom bili najmodavci, sami su unajmljivali (bar) dvije čestice na općinskom zemljištu i 1/4 drvene kućice na zemljištu drugog privatnika (*de Cipane*, Poča). U razdoblju između 1295. i 1300. nije zabilježena kupovina novih nekretnina. Osim izravno kao predmet transfera posjeda, njihove se nekretnine spominju i u oporukama (1282. i 1295), u nekim sporovima, kao mjesto nekog događaja u burgusu (*actum*), kao granični posjedi susjednih nekretnina (za čije transfere imamo sačuvane dokumente), ili kao posjedi na kojima su drugi stanovnici grada imali u najmu drvene kućice. Gotovo 50 isprava u kojima se spominju nekretnine obitelji Volcassio u burgusu u drugoj polovici 13. stoljeća i na prijelazu u 14. stoljeće pokazuju ne samo veliki kapital obitelji, već i način pozicioniranja patrimonija, tipove transakcija i nekretnina, te otkrivaju moguć izgled nekih dijelova burgusa u 13. stoljeću. Dio posjeda u vlasništvu braće (ili kao zajednička imovina) služio je prvenstveno za najam (na parceliziranim česticama bile su uglavnom izgrađene drvene kuće (*domus de lignamine*) i “potleušice” (*capannae*) u vlasništvu uglavnom pučana.

Osim obiteljske strukture, čini se da je bio važan i tip zajednice vlastele, najčešće proširene nuklearne obitelji - *casata*.³⁴ Međusobno naklonjene *casate* s politički prepoznatljivim djelovanjem činile su neformalno udruživanje u klan.³⁵ Prema istraživanjima Nenada Vekarića, obitelj Volcassio je oko 1250. brojila jednu *casatu* (Vukas Ivanić i sinovi), a oko 1300. godine dvije *casate* (Pasko i Damjan, odnosno njihove obitelji). Kao stariji sin, Pasko Volcassio je nastavio *casatu* svoga oca, a njegov brat Damjan je, nakon punoljetnosti i

³³ Nekretnine u notarskim dokumentima identificirane su kao imovina Paska i Damjana, odnosno, sinova Vukasa ili samo kao imovina jednog od braće (u većem broju dokumenata kao imovina Paska).

³⁴ Njezini su pripadnici povezani rodbinskim odnosima, ali prvenstveno osjećajem političke pripadnosti i kontinuitetom. Nisu nužno živjeli pod istim krovom, ali su funkcionirali kao rodbinski klan (N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, I: 129).

³⁵ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, I: 135, 159.

stvaranja obitelji, stvorio novu. U 13. i na samom početku 14. stoljeća ženidbene veze Paska i Damjana Volcassio kao i ženidbene veze njihove djece (s obiteljima Bubagna, Mençe, Luccari), mogu ih svrstati u Judin, tj. Gundulićev klan.³⁶ Upravo zbog demografskog pada obitelji, oko 1350. godine je opet postojala samo jedna *casata* Volcassio (Lovrica Volcassio), ali su se njeni pripadnici, prema istraživanjima Nenada Vekarića, priključili istomišljenicima novog Gučetićevog klana, koji je nastao iz Gundulićevog (ali se kasnije od njega udaljio i približio suprotnom, Bobaljevićevu klanu).³⁷ Pripadnici *casate* Lovrice Volcassio sklapaju ženidbene veze s Gučetićevim i Bobaljevićevim klanom (Goçe i Sorgo).³⁸ Posljednji muški član obitelji Volcassio umire 1370. godine. Iako su potrebna daljnja istraživanja, lokacije nekretnina obitelji Volcassio i njihovih susjeda (ponajviše u istočnom dijelu burgusa/predjela Sv. Vlaha) ukazuju na mogućnost da postoji veza između klanovske podjele i smještaja vlasteoskih nekretnina u gradskom prostoru.

Djelomično smo pratili nekretnine obitelji Volcassio i njihovih potomaka u gradu i kasnije, u 14. stoljeću, pokušali ih točnije ubicirati i pratiti njihov vlasnički/korisnički transfer.³⁹ Ipak, u 14. su stoljeću nove okolnosti, koje ovom prilikom nećemo potanko analizirati, uvelike utjecale na posjedovne i urbane odnose u gradu. Nakon regulacija ulica i izgradnje bedema, nekadašnja su predgrađa i administrativno postala sastavni dio srednjovjekovnog Dubrovnika, pa je nekadašnji burgus Sv. Vlaha dobio još više na vrijednosti, jer je postao središnja zona grada, uglavnom u privatnom vlasništvu dubrovačke vlastele. Nakon požara 1296. godine i nove regulacije grada, dolazi i do intenzivnije rezidencijalne mobilnosti različitih kategorija stanovništva i stambene izgradnje na dotad neizgrađenim česticama ili česticama u najmu. Na promjene su utjecali i demografski čimbenici (osobito epidemije kuge, novi doseljenici), političke promjene polovicom stoljeća, gospodarsko jačanje nekih obitelji, siromašenje drugih, novi požari itd.

³⁶ Ipak, imali su i ženidbene veze sa ženama tada nepoznate klanovske pripadnosti (u 7 slučajeva) (N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, I: 177).

³⁷ Gučetićevu klanu su pripadale politički "umjerenije" *casate* koje nisu izravno potjecale od grupe oko svrgnutoga Damjana Jude, pa su bile manje povezane s tim događajima (N. Vekarić, *Nevidljive pukotine*: 105).

³⁸ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, I: 184.

³⁹ Sustavna analiza prostora rađena je samo za 13. stoljeće, a u tijeku je izrada baze (neobjavljenih) notarskih dokumenata iz 14. stoljeća. Ipak, koristili smo neke sporadične neobjavljene dokumente kao i podatke iz nedavno objavljene knjige: *Knjiga rizničarskih najmova: Liber afflictuum thesaurarie (1428-1547)*, prir. Danko Želić. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012.

Pasko Volcassio imao je sinove Junija (oko 1240 - oko 1292) i Marina (*oko 1270), te kćeri Nikoletu (koja se udala za Vlaha Dimitrovog Menče) i Franku (koja se udala za Junija Matovog Menče). Junije Paskov je naslijedio većinu Paskovih nekretnina,⁴⁰ a s prvom ženom Jelenom imao je sina Marina (*oko 1305) i kći Gaju (oko 1310 - oko 1338), koja se udala za Mata Menčinog Menče.⁴¹ U braku sa ženom iz roda Bubagna, Junije je imao sinove Mata i poznatog Lovricu,⁴² te kćeri Maru i Bočnu (koja je bila udata za Petra Bucchia). Lovričin sin Klement posljednji je muški pripadnik obitelji, koji je umro bez potomaka. Mate Junijev je zapisan kao vlasnik više kuća i dućana u gradu (većina je s vremenom bila ustupljena rizničarima Sv. Marije). Damjana Volcassio naslijedio je sin jedinac Marin⁴³ *de Volcasse* (1297-1305), ali on je umro mlad, pa je i ta loza izumrla. Kći Ana bila je udata za Junija Luccarija (imali su sinove Moreta i Nikolu, koji su naslijedili dio nekadašnjeg posjeda Damjana Volcassio).⁴⁴ Druga Damjanova kći Prva bila je udata za Vita Vitagnu, pa je dio nekretnina prešao u obitelj Vitagna.

Da pokažemo način transfera nekretnina i preko ženske linije, neke nekretnine obitelji Volcassio pratili smo i nakon smrti muških pripadnika roda. Već se krajem 13. stoljeća mijenja odnos prema nasljeđivanju nepokretne imovine. Težilo se prelasku sa starijeg kognatskog na noviji agnatski patrilinearni sustav nasljeđivanja, po kojemu se žene isključivalo iz jednakog nasljeđivanja tako da se (uglavnom u novcu) isplaćivao miraz.⁴⁵ Žene su time prelazile u drugi (mužev) rod. Ipak, u slučaju kad nije bilo muških potomaka, kao što je bio slučaj s Volcassio u 14. stoljeću, i kćeri su nasljeđivale nekretnine svojih roditelja, koje su tada udajom prelazile u posjed drugih obitelji. Bračnom imovinom je

⁴⁰ Trgovao je na Levantu, a imao je (s bratićem Marinom Damjanovim Volcassio) nekretnine i u Veneciji (I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 441-443). Prilikom podjele zemlje na Pelješcu 1336. godine, Junije je dobio tri dijela u kontradi Trstenica (Nenad Vekarić, *Pelješka naselja u 14. stoljeću*. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti JAZU, 1989: 20).

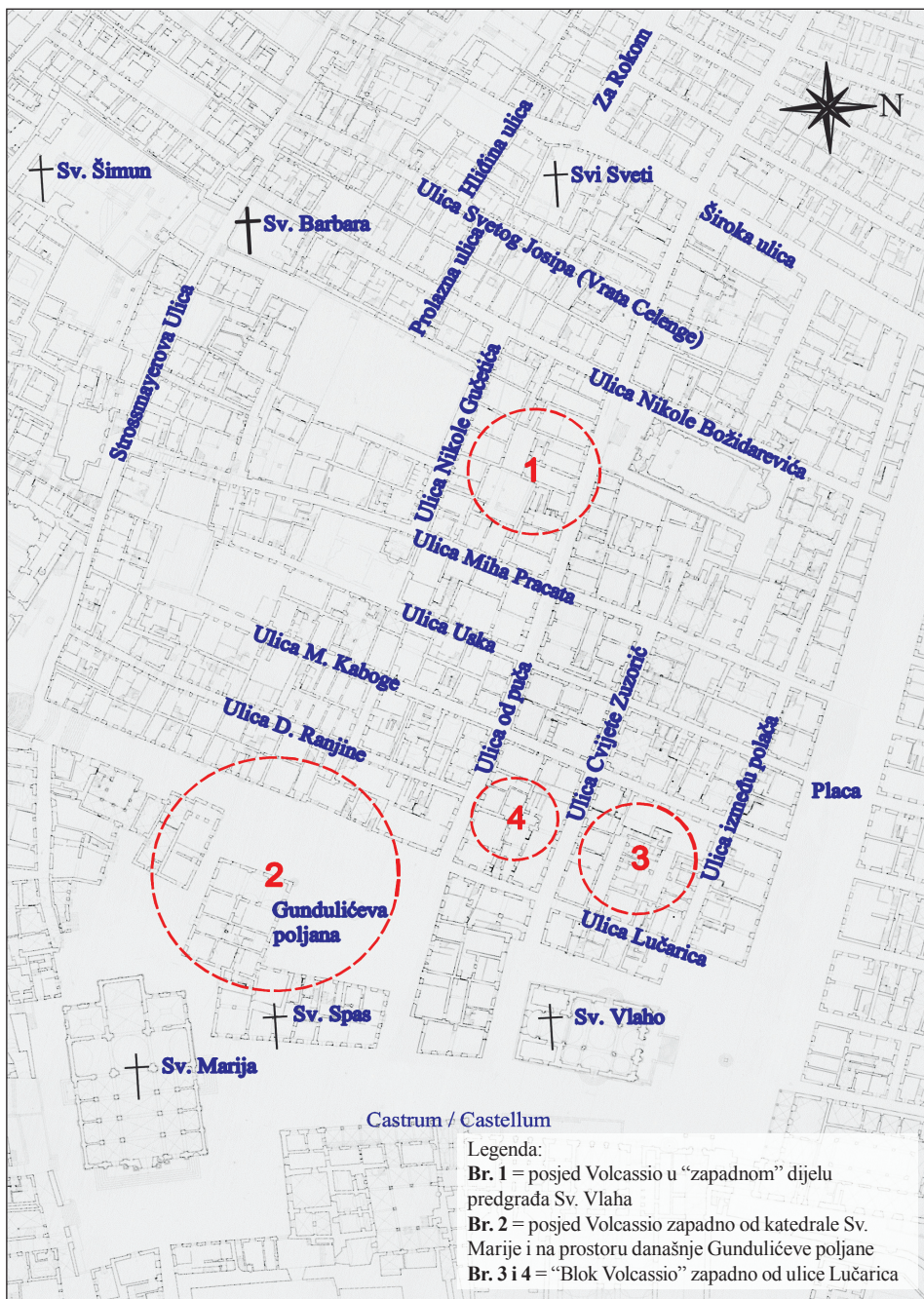
⁴¹ Zahvaljujem kolegi Nenadu Vekariću na ustupljenim informacijama o genealogiji roda Volcassio.

⁴² Godine 1387. Lovrica je držao carinu u Rudniku i sudjelovao u pregovorima 1358. godine (N. Vekarić, *Nevidljive pukotine*: 60-61).

⁴³ ... *ordino quod pitropi mei (Marinum filium) per qui (tempora fuerint) de conductura seu pensione domus mee, que est in campo debeat extrahere et accipere 31 pp annuatim (MHR, IV, doc. 1296, str. 278).*

⁴⁴ *Knjiga rizničarskih najmova*: 49.

⁴⁵ Prema *Statutu grada Dubrovnika*, kći namirena mirazom nije više imala pravo na nekretnine (*Statut grada Dubrovnika*, IV, 47; Zrinka Nikolić Jakus, »Obitelj dalmatinskog plemstva od 12. do 14. stoljeća.« *Acta Histriae* 16 (2008): 59-88, 61).

Slika 1. Prostor nekadašnjeg burgusa Sv. Vlaho (s označenim današnjim ulicama)

upravljao muž, ali su žene kao udovice imale pravo na uživanje i upravljanje nekretninama, sve dok su “čuvale bračnu postelju”, a bile su zaštićene i od prava sinova.⁴⁶

Neke od nekretnina koje su Pasko i Damjan naslijedili ili stekli, kasnije su bile oporučno namijenjene u trajnu korist rizničara Sv. Marije.⁴⁷ Sačuvana “Knjiga rizničarskih najmova” je tek iz 1428, ali budući da je nastala kompilacijom podataka iz starijih registara (*Libro vecchio, Libro vecchio deli affiti*), sačuvani su podaci o najmovima nekretnina koje su toj instituciji ostavile neke vlasteoske obitelji.⁴⁸ Između ostalih se spominje i *Libro (libretto) de quelli de Volchasso*.⁴⁹ Čini se da su pripadnici obitelji Volcassio, odnosno njihovi nasljednici preko muške i ženske linije, ostavili veći broj nekretnina za korištenje u nabožne svrhe te je stoga bila i utemeljena posebna knjižica. Budući da se uz nekretninu zapisivalo i ime ostavitelja (najranije iz 14. stoljeća), ovaj nam je dokument sačuvao i podatke o nekretninama koje su naslijedili potomci Paska i Damjana Volcassio. Većina nekretnina se nalazila *in sistier de Sancto Blasio*. Radilo se o vrijednim kućama i dućanima na vrlo atraktivnim lokacijama, koje su mogle ubirati visok najam, a neke od njih je općina mogla davati na korištenje uglednim gostima. Već je Pasko Volcassio 1282. godine crkvu pod patronatom oporučno ostavio na upravljanje rizničarima Sv. Marije (i sam je tada bio rizničar). Sastavio je svoju oporuku deset godina prije smrti (kćeri mu tada još nisu bile udate, a sinovi su bili maloljetni). Sinovima je odredio da, nakon punoljetnosti, 400 perpera daruju za *monasterium pulcellarum*. U oporuci je odredio i da se poslije smrti njegove žene Dese rizničarima Sv. Marije daje 15 perpera godišnje, što je bila svota koju bi dobili od najma kuće i dućana *in campo*. Kasnije je i Damjan sredstva od najma kuće *in campo* ostavljao rizničarima za upravljanje njegovom kapelom i druge nabožne

⁴⁶ Z. Janeković Römer, *Rod i grad*: 89-90.

⁴⁷ Iako je statutarnom odredbom tek od 14. stoljeća bilo zabranjeno oporučno ostavljanje nekretnina crkvenim institucijama, ta je praksa u Dubrovniku, kao i u ostalim dalmatinskim gradovima, počela krajem 13. stoljeća. Crkvenim se institucijama i osobama ipak mogao ostaviti novac od prodane nekretnine, a mogla se i nekretnina trajno namijeniti za “činjenje nabožnih djela ili za spas duše” (Danko Zelić, »Liber affictuum thesaurarie (1428-1547)». Knjiga vječnih najmova oporučnim legatima namijenjenih nabožnim djelima.«, u: *Knjiga rizničarskih najmova: Liber affictuum thesaurarie (1428-1547)*, prir. Danko Zelić. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012: 43-69.

⁴⁸ D. Zelić, »Liber affictuum thesaurarie (1428-1547)«: 50.

⁴⁹ U 15. stoljeću imenom se navodi obveznik plaćanja (nasljednik nekretnine ili korisnik), vrsta nekretnine, ime ostavitelja i pozicija u gradu (ponekad i uputnica na starije podatke), iznos naknade i podaci o legatarima (D. Zelić, »Liber affictuum thesaurarie (1428-1547)«: 56).

svrhe. Nasljednici oporučitelja bili su obvezni plaćati godišnje iznose ili odrediti prihod najma tih nekretnina. Dakle, radilo se ili o iznosima u vrijednosti najma ili o samim najmovima nekretnina u korist Crkve.

Posjed rodonačelnika Vukasa Ivanića u dubrovačkom predgrađu

Prvi dokument koji spominje posjed rodonačelnika Vukasa Ivanića u burgusu datira iz 1258. godine, ali opis pozicije tog posjeda i njegovih granica nije posve jasan.⁵⁰ Naime, 1258. godine Vukas je bio u sporu s Ungarom, ženom Domanje Guerero. Ungara je tužila Vukasa jer je ovaj htio podignuti zid *extra muros civitatis Ragusii*, i to na zemljištu njena muža Domanje Guerero, koji je bio odsutan.⁵¹ Ungara je preko svoga odvjetnika Andrije Čereva osporavala Vukasu gradnju temelja na mjestu gdje je planirao, jer bi tako pripojio dio posjeda Guerero. Vukas je pak, preko svoga odvjetnika, odgovorio da je zid napravio na svom, a ne na Domanjinu teritoriju. U spor je bio umiješan i općinski odvjetnik koji je, zbog ulice koja je prolazila između spomenutih zemljišta obitelji Vukasa i Guerero, prvenstveno zastupao interes grada. Nakon prigovora općinskog odvjetnika, Vukas je pokušao dokazati da je temelje gradio na svome, a ne na Domanjinu posjedu, te je kao dokaz predočio stariju ispravu iz 1255. godine. Radi se o ispravi koja je ušla u sam zapisnik spora između Vukasa i Ungare Guerero. U njoj je prikazan jedan drugi spor o razgraničenju između Vukasova posjeda i posjeda samostana Sv. Šimuna.⁵² Na temelju te odluke iz 1255. godine donesena je i odluka u Vukasovu korist u sporu iz 1258. s Ungarom,⁵³

⁵⁰ *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (dalje: CD), V, prir. Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1907: br. 612 (26. 6. 1258). Dokument je objavio i Željko Peković, *Dubrovnik. Nastanak i razvoj srednjovjekovnoga grada*. Split: Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, 1998: 83-84.

⁵¹ Za Domanju Guerero znamo da je imao posjed sjeverno od Miha *de Gherdusio*, koji je oporukom iz 1295. kćerima ostavio kuće i posjed (opterećene najmom u korist rizničara) lociran južno od crkve Sv. Barbare (koja se nalazi sjeverno od današnje Strossmayerove ulice), a sjeverno od crkve Sv. Šimuna (u predjelu Kaštel) (*MHR*, IV, doc. 1284, str. 271-272).

⁵² Samostan Sv. Šimuna zastupala je opatica Gaja, kći Krvaša Marino. Crkva se spominje od početka 12. stoljeća (1108. godine) (*Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, II, prir. Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1904: 20). Samostan redovnica Sv. Šimuna nalazio se u predjelu Kaštio, ali je imao više posjeda i na prostoru burgusa. Neke je čestice samostan davao u najam, a neke prodao. Tijekom 13. stoljeća crkva je više puta popravljana, a čini se da je osobito stradala u požaru 1296. (*pro recuperacione et hedifficacione monasterii sancti Simeonis ab ignis incendio consumati*) (*MHR*, III, doc. 784, str. 270-271).

⁵³ CD, V: 612.

s tim da je Vukas morao paziti da ne zauzme općinsku cestu koja je od istoka do zapada (po širini) imala 9 pedalja. Naime, granice svoga posjeda Vukas je dokazivao na temelju granica s posjedom Sv. Šimuna i opisao gdje se taj posjed nalazio. Imenovani gradski suci potvrdili su granicu (među) između Vukasova i samostanskog posjeda. Opis posjeda Sv. Šimuna iz 1255. je zanimljiv ne samo za lociranje posjeda Vukasa Ivanića sredinom 13. stoljeća, nego i zbog spomena granica (međaša) tog posjeda, javne ulice, ali i “starih” i “novih” gradskih bedema.

Opis posjeda nije baš jasan: radi se svakako o sporu oko posjeda koji se nalazi *extra muros Ragusii*, a nalazi se 57 *bracolarija* od starog zida grada Dubrovnika prema brdu sve do posjeda Sv. Šimuna i 56 *bracolarija* od novog zida grada Dubrovnika prema brdu do spomenutog posjeda. Općinski arbitri konačno su presudili da se “od znakova SI prema brdu (sjeveru) bez prekida pruža posjed Sv. Šimuna. I od gore spomenutih znakova sa strane grada Dubrovnika (prema jugu, op. a.) se pruža općinska cesta, a od istoka sve do zapada i iznad općinske ceste Vukas Ivanić prema gradu (jugu op. a.), neka ima svoj posjed bez prekida. Također su izmjerili da od starog zida grada Dubrovnika prema brdu (sjeveru op. a.) sve do stijena koje imaju takav znak SI je 57 lakata i od novog zida grada prema brdu (sjeveru op. a.) sve do spomenutih znakova ima 56 lakata”. Prije razvoja općinske administracije, prostor dubrovačkog predgrađa bio je razgraničen međašima⁵⁴ na način kako je bilo uobičajeno za izvangradski prostor u kasnijim stoljećima.⁵⁵ Radilo se o oznakama urezanima u kamen koji je bio ukopan u granicu posjeda, a imena vlasnika posjeda bila su urezana skraćenim inicijalima. Prema odredbi statuta iz 1272, te su se granice (*termini*) i međaši (*fundamenti*) morali poštivati,⁵⁶ iako su se postupno gubili iz upotrebe.⁵⁷

⁵⁴ *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, IV, prir. Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1906: br. 352; br. 518; CD, V: br. 590.

⁵⁵ Na dubrovačkom području međaši se spominju tijekom cijelog srednjeg vijeka (*Libro negro del astarea*, prir. Ante Marinović. Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2005: 11; N. Vekarić, *Pelješka naselja u 14. stoljeću*: 30).

⁵⁶ *De fundamentis inventis sub terra: Fundamentum inventum subtus terram vel equale ad terram, habeatur pro termino et fine illius territorii in quo invenietur* (*Statut grada Dubrovnika*, V, 18).

⁵⁷ Kao, primjerice, u sporu iz 1282. između Paska Volcassio s jedne strane i Marina Sorgo i opatice samostana Sv. Marije *de Castello* s druge: *in dicto angulo est una magna petra in qua est una littera “F”, que petra est pro termino dictorum territoriorum* (MHR, II, doc. 1315; vidi i: doc. 1089, str. 267). Prema dokumentu o diobi imovine braće Sorgo vidi se da je obitelj imala svoj posjed *in Pillis*, a drvene kuće iz spomenutog spora su se nalazile na posjedu Sv. Marije *de Castello*, vjerojatno u trajnom zakupu (tako se u sporu s Volcassijima kao suprotstavljena stranka javljaju i vlasnik i posjednik nekretnine) (MHR, IV, doc. 532, str. 140).

Dakle, prema opisu je južno od ulice Vukas imao svoj posjed, a sjeverno je bio posjed Sv. Šimuna koji je označen međašima udaljenim 57 *bracolarija* od starog zida prema sjeveru, a 56 *bracolarija* od novog gradskog zida prema sjeveru. Takvim orijentirima u nereguliranom predgrađu teško je točno locirati opisani posjed - u historiografiji ne postoji suglasje ni o lokaciji zida staroga grada.⁵⁸

Spomenuti se izvor u historiografiji različito interpretirao. Opis dokumenta je djelomično kontradiktoran: dio istraživača svoje tumačenje temelji na prvom dijelu opisa, u kojemu se navodi teritorij samostana, i smatra da se navodi udaljenost između zida staroga grada i nekog “novog” sjevernog zida koji je obuhvaćao predgrađe - navod 57 *lakata* od “starog zida prema brdu” tumači se *sjeverno od starog zida* do (južne granice) teritorija Sv. Šimuna, a 56 *lakata* od “novog zida prema brdu” računa se *južno od novog zida* do (sjeverne granice) posjeda Sv. Šimuna. Budući da se ne zna veličina posjeda Sv. Šimuna, nemoguće je odrediti položaj južne i sjeverne granice posjeda samostana, pa se u tim istraživanjima samo pretpostavlja pozicija “novoga zida”. Prema Mediniju, koji se oslanja na prvi dio opisa dokumenta iz 1258, moguća lokacija “novog zida” je blizu Prijekoga,⁵⁹ dok je prema Ivici Žile, koji se oslanja i na arheološke nalaze, mogući zid oko predgrađa bio sjeverno od današnje ulice

⁵⁸ Neki smatraju je da je linija starog zida išla u smjeru istok-zapad, linijom ispod južnih krajeva današnjih ulica Uske i M. Kaboge, a da je Strossmayerova bila glavna ulica nekadašnjeg starog grada, nešto kao *decuman*, a ulica od *Domina cardo* (L. Beritić, *Utvrđenja grada Dubrovnika*: 18; Lukša Beritić, *Urbanistički razvitak Dubrovnika*. Zagreb: Zavod za arhitekturu i urbanizam Instituta za likovne umjetnosti JAZU, 1958: 11). Novija su mišljenja da je stari bedem išao linijom današnje Strossmayerove ulice. Zid staroga grada Željko Peković stavlja na poziciju Strossmayerove, potkrepljujući to arheološkim istraživanjima. On smatra da lokacija koju predlaže L. Beritić nije moguća zbog terena, te da su kasnoromaničke i ranogotičke kuće i nepravilne, neregulirane ulice sjeverno od Strossmayerove dokaz širenja izvan bedema prije reguliranja burgusa. Prema Pekoviću, ulice Uska i Kabogina su prije potresa 1667. išle do današnje Strossmayerove ulice. To potkrepljuje prikazom grada iz 17. stoljeća, planom grada iz 16. stoljeća (Ilario Principe, »Tri neobjavljene karte Dubrovnika.« *Dubrovnik 2/1* (1991): 190) i planom koju su isusovci priložili svojoj molbi za izgradnju kolegija (Ž. Peković, *Dubrovnik, passim*).

⁵⁹ Milorad Medini, koji je prvi analizirao podatke o bedemima iz spomenutog dokumenta, *novi* zid stavlja oko Prijekog, pretpostavljajući da posjed samostana može biti dug najviše oko 100 metara. Kao argument navodi da se 1296. godine Prijeki put još nazivao *costeria burgi*. Prema Mediniju, taj “novi” gradski zid išao je, dakle paralelno sa starim gradskim - jer oba su *versus montem* - a jedan od drugoga bili su udaljeni 113 *lakata* (oko 57 metara), plus nepoznata širina zemljišta Sv. Šimuna (on pretpostavlja da to može biti najviše 100 metara) (M. Medini, *Starine dubrovačke*: 150-151).

Cvijete Zuzorić.⁶⁰ Drugo tumačenje položaja “novog zida” oslanja se na drugi dio dokumenta (opis posjeda iz 1255). Željko Peković smatra da udaljenosti od 56 i 57 *bracolarija* treba zbrojiti bez veličine posjeda Sv. Šimuna.⁶¹ Pravac nekog novog, sjevernijeg zida, po tom bi mišljenju išao pravcem današnje ulice Za Rokom i Gučetićeve. Hipoteze o postojanju bedema oko predgrađa Sv. Vlaha oslanjaju se i na pisanja dubrovačkih kroničara i analista koji spominju izgradnju nekih fortifikacija prije kraja 13. stoljeća.⁶² Burgus je, po mišljenjima spomenutih istraživača, morao biti ograđen nekim zidom

⁶⁰ Vidi sliku 1 (raspored današnjih ulica na području nekadašnjeg burgusa). I Ivica Žile je također smatrao da lokacija novog zida ovisi o nepoznatoj činjenici veličine posjeda Sv. Šimuna. Po njemu, granica posjeda samostana u dokumentu je označena kamenom međašom 57 *lakata* sjeverno od starog zida, a 56 *lakata* od novog zida. Žile toj analizi dodaje i arheološke nalaze - nalaz ulomka romaničkog gradskog zida (širine 140 cm) u baroknoj palači Kaboga (nešto južnije od ulice Između polača) i ostatak bedema (širine 150 cm) u istoj ravnini u prostoru Ragusine. Taj je bedem išao smjeru istok - zapad, a širina upućuje da se radilo o gradskom, a ne o privatnom zidu (zapadni gradski bedem koji je okruživao predgrađe polovicom 13. stoljeća bio je također širok tri dubrovačka lakta - 1,53 m). Prema Žili, linija tih ostataka bedema u smjeru istok - zapad, koja bi spajala ta dva fragmenta bedema, mogla bi predstavljati fortifikacijski sustav kojim je bilo utvrđeno “predgrađe Sv. Vlaha” (potez od palače Kaboga prema samom jugozapadnom rubu crkve Sv. Vlaha, ulicom Zeljarica do Ragusine). Isti sustav je, prema Žili, morao biti poništen prije 1296. i izgradnje konačnog sjevernog zida. Uz dokument o sporu iz 1258. Žile veže i otkriće kamena međaša nađena kraj crkve Sv. Vlaha u Dubrovniku na čijem su čelu i pri vrhu južne stranice uklesana dva slova *SI* - Sv. Šimuna (uz sjeverozapadni dio romaničke profane arhitekture koja je postojala prije izgradnje crkve 1348). To je prvi materijalni nalaz takvog međaša koji se spominje u arhivskim dokumentima (Ivica Žile, »Zaštitna arheološka istraživanja crkve sv. Vlaha u povijesnoj jezgri grada Dubrovnika.« *Starohrvatska prosvjeta* 35 (2008): 185-192; Ivica Žile, »Fortifikacijski sustavi u svjetlu recentnih arheoloških nalaza.« *Dubrovnik* 4/2 (1993): 223-228; Ivica Žile, »Rezultati arheoloških istraživanja u palači Kaboga 2-4 u Dubrovniku.« *Radovi Instituta za povijest umjetnosti* 16 (1992): 19-27).

⁶¹ Drugi dio dokumenta opisuje da su međaši s oznakom *SI* (očito se radi o *međašima* u istoj liniji) bili 57 *bracolarija* od starog zida, a 56 *bracolarija* od novog zida, što bi značilo da se ne može “zbrojiti” veličina samostana Sv. Šimuna. Željko Peković zauzima stav da upravo drugi dio opisa, koji spominje međaše, točno određuje udaljenost između starog gradskog zida (prema njemu u Strossmayerovoj!) i nekog novog *srednjeg* zida (dakle, po njemu 113 *lakata* - oko 57m). Prema Pekoviću, pravac srednjeg zida se povezivao s Kaštelom na istoku. On smatra da bi buduća arheološka istraživanja tamo trebala tražiti liniju zida (Ž. Peković, *Dubrovnik*: 57, 86-87).

⁶² Godine 1252. srpska je vojska, prema kronici Junija Restija, napala grad sa željom da spriječi izgradnju *novih dubrovačkih bedema* (*Chronica Ragusina Junii Restii*: 90). Godina 1266, opisuje se, opet u kronici Restija (ovaj put i Ragnine), kao početak izgradnje *novog gradskog bedema* oko predgrađa (*Chronica Ragusina Junii Restii*: 96; *Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina*: 221).

prije izgradnje konačnog sjevernog bedema oko Prijekog. Podaci u narativnim izvorima, po nekima neutemeljeni,⁶³ možda se odnose na konačni potez, čija je izgradnja počela znatno ranije, s prekidima, od zapadnog burgusa prema sjeveru, obuhvativši prvo predgrađe Svih Svetih. S druge strane arheološki nalazi ipak su dokaz da je predgrađe možda bilo branjeno nekim privremenim parcijalnim zidom.⁶⁴

Prema našem mišljenju, spor Vukasa i Ungare ne spominje nužno neki novi zid predgrađa. Zapravo, prvi i drugi dio opisa spora ne bi bio kontradiktoran kad bi se konstrukcijama “od starog zida grada prema sjeveru” i “od novog zida grada prema sjeveru” opisao *smjer* a ne *naziv* zida.⁶⁵ Dakle, po opisu se može shvatiti i da je sjeverno od “starog zida grada” do posjeda (i međaša) samostana bilo 57 *bracolarija*, te da je sjeverno od “novog zida grada” do teritorija (i međaša) Sv. Šimuna bilo 56 *bracolarija*. To bi onda značilo da se ne radi nužno o nekom paralelnom sjevernijem gradskom zidu, već o nekom *novom zidu* (ili novom dijelu zida) koji je građen u približnoj liniji sa starim zidom. Tada bi njihova udaljenost prema posjedu samostana bila ista kao i njihova udaljenost prema međašima. Nadalje, dosadašnja su istraživanja *bracolarije* prevodili kao lakte, pa je 57 lakata bilo oko 30 metara. Ipak, *brazzolario* je bio mjerna motka, koja nije nužno morala biti dužine jednog dubrovačkog lakta (*brachia, cubitum*) - 0,55 m. Naime, u dalmatinskim je gradovima *bracolarij* gotovo uvijek iznosio dužinu 2 općinska lakta (služio je za mjerenje dužine tkanina,⁶⁶ ali i

⁶³ Beritić nije analizirao spor Vukasa i Ungare iz 1258. On smatra da su svi podaci iz narativnih izvora o izgradnji bedema iz sredine 13. stoljeća vezani uz pojačanja zida iznad Prijekoga (L. Beritić, *Utvrđenja grada Dubrovnika*: 18).

⁶⁴ I. Žile, »Fortifikacijski sustavi u svjetlu recentnih arheoloških nalaza.«: 223-228; I. Žile, »Rezultati arheoloških istraživanja u palači Kaboga 2-4 u Dubrovniku.«: 19-27.

⁶⁵ Primjerice, sve dosadašnje analize ovog dokumenta interpretiraju nazive spomenutih gradskih zidova (starog i novog) kao “zid prema sjeveru”, a ne kao udaljenost od zida prema sjeveru. U notarijatu se gradski bedem nigdje ne naziva *muris versus montem* već samo *muris* (ili *muris novus, muris veteris, muris antiquus*), a *versus montem* je uvijek upotrebljavan kao izraz za određivanje zemljopisnog položaja granice (prema brdu, sjeveru). U dokumentu se spor vodi oko posjeda koji se nalaze *extra muros civitatis Ragusii* (izvan zidina grada Dubrovnika, a ne između starih i novih), a sami se zidovi opisuju *de muro veteri civitatem Ragusii* (“od starog zida grada Dubrovnika”) i *de muro nouo civitatis Ragusii* (“od novog zida grada Dubrovnika”).

⁶⁶ U dubrovačkom se statutu sprava *bracolarij* navodi i kao mjera za mjerenje tkanine (*braciolares cum quibus mensuratur drappum*), ali nije poznata njena dužina (*Statut grada Dubrovnika*, L. VIII, 76).

površina).⁶⁷ To su zasad pretpostavke, a pozicija “novog zida” zasad nije sigurna i trebalo bi ju potvrditi dodatnim arheološkim istraživanjima. Posjed Vukasa Ivanića 50-tih je godina 13. stoljeća bio svakako u predgrađu, i to 60-tak *bracolarija* sjeverno od bedema staroga grada: granica prema sjeveru bio je posjed Sv. Šimuna. Tada su se već prolazi između posjeda počeli pretvarati u općinske ulice regulirane širine:⁶⁸ ulica prema Domanji Guerero trebala je biti široka 9 lakata, kako je kasnije propisano statutom.⁶⁹

Posjed Volcassio u zapadnom burgusu (zapadno od Pracatove)

O posjedu Vukasa Ivanića i njegovih sinova nemamo nove podatke sve do sustavnih notarskih zapisa krajem 70-tih godina 13. stoljeća. Treba napomenuti da je u prethodnom razdoblju kroz prostor burgusa Sv. Vlaha bila provedena parcelizacija i (odredbom statuta iz 1272. godine) trasiranje ulica, što je uvelike

⁶⁷ Marija Zaninović-Rumora, »Korčulanske mjere za dužinu i širinu od 15.-19.stoljeća.« *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU* (2009): 103-120, 105; Marija Zaninović-Rumora, »Stare mjere Splita od 15. do 19. stoljeća.« *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 52 (2010): 173-188, 179; Marija Zaninović-Rumora, »Zadarske i šibenske mjere za dužinu kroz stoljeća.« *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 34 (1992): 109-122, 119; Josip Kolanović, »Šibenski metrološki sustav u XV. stoljeću.« *Arhivski vjesnik* 37 (1994): 189-207; *Knjiga statuta, zakona i reformacija grada Šibenika*, prir. Slavo Grubišić i Zlatko Herkov. Šibenik: Muzej grada Šibenika, 1982: XXXII, 1; V. 46; Zlatko Herkov, »Istraživanje naših starih mjera.« *Ljetopis JAZU* 69 (1962): 241-258. U hvarskom je statutu, primjerice, bio točno određen odnos između komunalnog sežnja, *bracolaria* i lakta (1:2:4): [...] *debeant mensurari cum passo seu brazulario communis; intelligendo, quod passus communis esse debeat duo brazularia sive quatuor cubitus communis* (*Hvarski statut*, ur. Antun Cvitančić. Split: Književni krug, 1991: II, XLVII, 265; Marija Zaninović-Rumora, »Hvarske komunalne mjere za dužinu i površinu kroz stoljeća.« *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 50 (2008): 105-118, 111). Analogno tome, u Dubrovniku bi odnos mjera za duljinu i površinu bio ovakav: 1 sežanj = 2 *bracolarija* = 4 lakta = 6 stopa = 8 pedalja. Prema Milanu Rešetaru, u dubrovačkim dokumentima 1255. godine spominju se “nekakve *brazolae* (uvijek u gen. mn. *brazolarum*)”. Rešetar pretpostavlja da su dužine pola ili četvrtine sežnja (dakle, oko 1 m ili 0,5 m). Smatra da se radi o istoj mjeri koja se spominje u odredbi statuta iz 1336. - *braciolares, quibus mensuratur drappum* - drvenom ili željeznom “laktu” za mjerenje tkanina (tal. *bracciolaio*, mlet. *brazoler*) kojim su se mjerile i druge stvari. Budući da je sežanj (*passus*) bio oko 2 metra, isti autor pretpostavlja da je mjerna motka - *passus braçollariorum* - koja se nosila na teren bila jedna polovica ili četvrtina mjerne jedinice *passusa* (Milan Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, sv. 1. Sremski Karlovci: SKANU, 1924: 104).

⁶⁸ U statutu vidi odredbe o širini ulica iz 1272. i o službenicima (*Statut grada Dubrovnika*, V, 41, 44).

⁶⁹ Draga Guerero, kći Domanje (koji nije imao muške potomke), u oporuci 1284. godine određuje: *Item si possessiones mee uendetur et Damianus Volcassii uolerit emere illas, uolo quod ipse habeat eas pro quinquaginta yperperis minus eo, quod haberi poterit ab aliis* (MHR, II, doc. 1294, str. 335). Posjed Domanje i Ungare Guerero možda je i preko ženidbenih veza kćeri (Drage, Dobre, Deše i Draže) prešao pripadnicima obitelji Ragnina, Serso i Crosio (vidi bilj. 76).

utjecalo na promjene u strukturi i korištenju vlasteoskih posjeda. Podjela velikih blokova na građevinske čestice promijenila je njihov stambeni, funkcionalni i gospodarski karakter. Revalorizira se prostor u burgusu i transformira iz starijeg, neurbanog modela, u urbani.

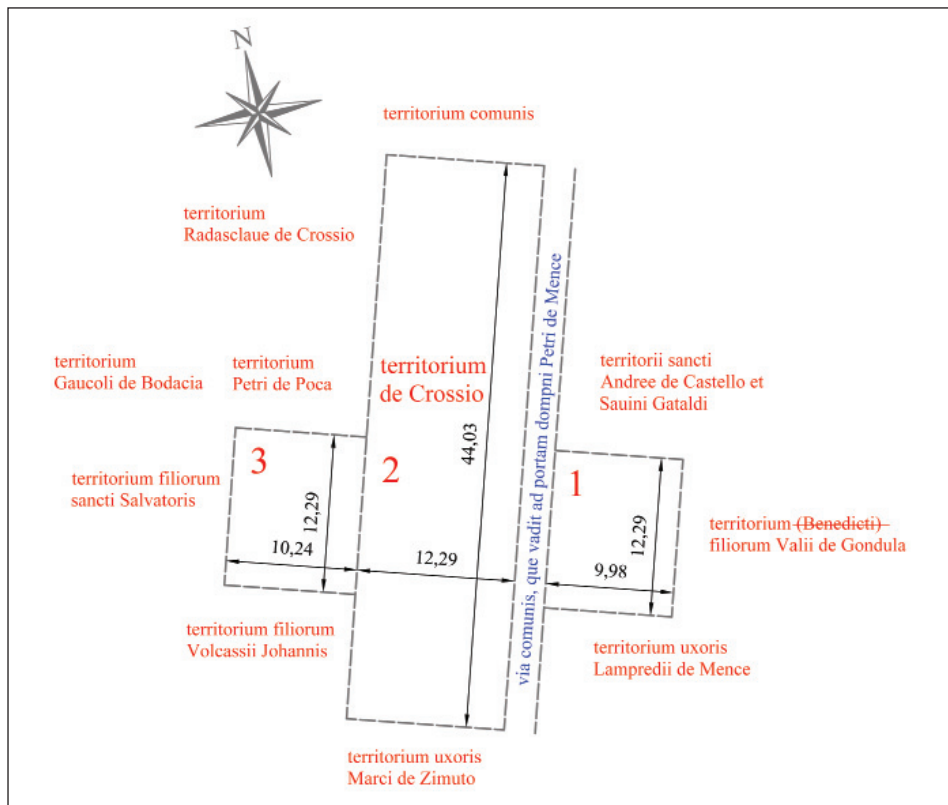
Iz razdoblja neposredno nakon regulacije ulica, sačuvan je dokument iz 1278, u kojemu se spominje posjed Vukasovih sinova, odnosno posjed Paska (slika 2): jugozapadno od velikog teritorija koji braća Jakov i Vito Crossio žele kupiti u burgusu (od svoje tetke Radoslave, žene pok. Petra Crossio Spavaldo) za 700 perpera. Nama je zanimljiv i sam opis terena i susjednih posjeda koji se navode u dokumentu: prvi (istočni) dio "teritorija Crossio" (6 sežanja dug minus 1 pedalj i 6 sežanja manje 1 pedalj širok - oko 12 x 12 m) nalazio se *supra viam comunis que vadit ad portam dompni Petri de Mence*, a prema istoku je graničio s teritorijem Valija Gondule, prema zapadu s tom javnom ulicom, prema sjeveru s teritorijem Sv. Andrije *de Castello* i Savina Ghetaldija, a prema jugu s teritorijem žene Lampredija Menče. Drugi (središnji, ali znatno duži) dio teritorija (dug 21,5 sežanja - 43 m i širok 6 sežanja - 12,28 m) prema istoku je graničio s javnom ulicom koja je vodila prema vratima Petra Menče (*ad portam dompni Petri de Mence*), prema zapadu je graničio s teritorijem Petra Poča (Petar Cipagna) i *Paska Volcassio* i s dijelom teritorija Radoslave Crossio, prema sjeveru s komunalnim teritorijem, a prema jugu s teritorijem Marka Zimuta. Treći (zapadni) dio teritorija koji su kupili (dug 6 sežanja a širok 5 - 12 x oko 10 m) graničio je prema istoku s drugim dijelom teritorija, prema zapadu s teritorijem Sv. Spasa, prema sjeveru s teritorijem Petra Poča (Cipagna) i Gauçola Bodacia, a prema jugu s teritorijem sinova *Volcassii Johannis*.⁷⁰

Kao vlasnici susjednih čestica spominju se Vukasovi sinovi, odnosno *Pasko Volcassio* (vjerojatno je posjed bio u vlasništvu braće, ali je Pasko bio punoljetan). Ovdje nećemo ulaziti u analizu cijelog dokumenta i rekonstrukciju posjeda Crossio, iako je on vrlo zanimljiv zbog veličina čestica (dužinu posjeda od oko 22 sežnja možemo naći i kod nekih drugih posjeda u burgusu).⁷¹ Zanima nas pozicija posjeda Volcassio u "zapadnom" burgusu Sv. Vlaha.

Što se lokacije posjeda Crossio tiče, ulica koja je u dokumentu opisana kao ona koja ide *ad portam dompni Petri de Mence* možda je današnja Pracatova ulica, ako pretpostavimo da je to isto što i *via que venit a porta de Menci* iz

⁷⁰ MHR, I, doc. 32, str. 9.

⁷¹ Primjerice, posjed koji je Prvoslava, žena Mate Menče 1279. kupila od Dause, žene Palme Gangulo, također je bio dug 22 sežnja i širok 4 sežnja (MHR, I, doc. 142, str. 37).

Slika 2. Rekonstrukcija posjeda obitelji Crossio na temelju dokumenta iz 1278. godine (primjer rekonstrukcije susjednog posjeda na temelju oglasa o prodaji nekretnine). Mjerne jedinice na slici su metri.

statuta 1272. godine.⁷² Vjerojatno se radi o vratima kuće Petra Lampredijevog Menče. Osim istočne granice posjeda, moguće je rekonstruirati i zapadnu granicu: vjerojatno isti posjed Sv. Spasa, koji je 1278. sa istočne strane graničio s posjedom obitelji Crossio,⁷³ spominje se i u dokumentu iz 1296, po kojemu braća Mate i Lovro Menče od zlatara Marka za 600 perpera kupuju teren “koji je nekad pripadao Sv. Spasu”.⁷⁴ Da se radi o toj lokaciji potvrđuju i neki kasniji

⁷² U odredbi statuta iz 1272. godine ulica u smjeru jug-sjever (današnja Pracatova) regulira se kao *via que venit a porta de Menci vadit sicut vadit usque ad Campum (Statut grada Dubrovnika, V, 41)*.

⁷³ Brat Radasclave Crossio, Rusin Teodorov bio je jedan od osnivača crkve Sv. Spasa *de palude*, koja se nalazila sjeverozapadno od katedrale. Ova grana roda (Rosso) rano je izumrla.

⁷⁴ Mate i Lovro bili su sinovi Marka Menče (nisu pripadali istoj *casati* kao i Mate Marinov Menče i bili su dio Bobaljevićeva kruga) (N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 3: 46). Zapadno od njih, 90-tih su godina posjed imala i braća Georgio (također iz Bobaljevićeva klana).

dokumenti.⁷⁵ Braća Crossio i njihovi potomci 90-tih godina nemaju više toliki posjed u burgusu (što je razvidno iz regulacije statuta o ulicama iz 1296). Ipak, jedan dokument iz 1299. svjedoči o preostaloj čestici u burgusu: Lisa Vite Crossio⁷⁶ prodaje svome bratiću Juniju Paska Picurario⁷⁷ teritorij u burgusu za 300 perpera.⁷⁸

Prema opisu iz 1278. godine, sjeverna granica posjeda Crossio bila je općinski teren, možda *campus* iz statutarne odredbe o ulicama iz 1272. godine.⁷⁹ Granica prema općinskom teritoriju sjeverno od burgusa Sv. Vlaha oblikovala se postupno: nakon požara 1296. granica je definirana regulacijom općinske ulice (današnja ulica Između polača),⁸⁰ te konačno Placom u 14. stoljeću. Ali i prije, u knjizi općinskih najmova iz 1286. postoji popis privatnih posjeda koji prema sjeveru graniče s općinskim teritorijem.⁸¹ Imena vlasnika tih posjeda i njihovih najmoprimaca mogu se usporediti s notarskim dokumentima vezanima uz rečeni posjed Crossio i susjedne nekretnine.⁸² U popisu iz 1286, od istoka prema zapadu, južno od općinskog teritorija navodi se teritorij Benedikta Gondule⁸³

⁷⁵ Posjed koji 1296. kupuju braća Menče već je na sjeveru graničio s drugim posjedom braće Mate i Lovra Menče, istočno s kućom Paska Picurario i Marka Poča, zapadno s teritorijem Tripa Georgio i Sv. Šimuna, a prema pučini s teritorijem Margarite Poča i Sv. Šimuna (*MHR*, IV, doc. 776, str. 267). I prema regulaciji statuta iz 1296. braća Menče posjeduju “teren” u bloku južno od ulice Između polača i istočno od današnje Pracatove (*Statut grada Dubrovnika*, VIII, 57).

⁷⁶ Ubrzo nakon što je 1278. godine kupio posjed u burgusu, Vito Crossio je umro. Poslije njegove smrti, udovica je 1282. godine za 500 perpera prodala njegov udio u *societas*, ali je teren naslijedila njegova kći Lisa (*MHR*, II, doc. 863, str. 198). Obitelj Crossio imala je kuće na području Pustijerne (*MHR*, IV, doc. 1299, str. 281-282; III, doc. 789, str. 272). Ungara, udovica Kalende Cerneche (Manana) ostavila je 1286. neku palaču u gradu svojim rođacima Jakovu, Nikoli i Ivanu de Crossio. Tako je zabilježeno u sporu s potomcima Kalendinog brata Šimuna, koji su prodaju osporavali jer nije bila jasno oglašena (CD VI, br. 475). Moguće da je Ungara Cernecha bila kći Draže Crossio, rođ. Guerero.

⁷⁷ Majka Junija je iz obitelji Crossio.

⁷⁸ Teritorij je istočno graničio s javnom ulicom, zapadno s posjedom udovice Petra Poča, sjeverno s kućom Paska Picurario, a južno s Petrom Proculo (dužina 4 sežnja i 3 pedlja, širina 5 sežnjeva) (*MHR*, IV, doc. 67, str. 34). Kuća Paska Picurario možda se može povezati s rečenicom iz odredbe o ulicama iz 1296, prema kojoj je zapadni kraj današnje ulice Cvijete Zuzorić definiran upravo kućom istog vlasnika (*Statut grada Dubrovnika*, VIII, 57).

⁷⁹ Prema toj odredbi, linija svih ulica u smjeru jug-sjever u burgusu završavala je sjeverno *ad campum* (*Statut grada Dubrovnika*, V, 41).

⁸⁰ U regulaciji statuta iz 1296. godine, vlasnici nekretnina u općinskoj ulici koja od “fontika Vukasovića vodi prema zemljištu Nadbiskupije”, danas Između polača, moraju godišnje plaćati općini ono što su odredili gospodin knez i Vijeće *prout in Libro afflictuum et territoriorum comunis plenius continetur* (*Statut grada Dubrovnika*, VIII, 57).

⁸¹ Ovaj zapis sačuvan je u knjizi prihoda od dućana i općinskih zemljišta - *Liber de introitibus stationum et territoriorum comunis* (*Knjige nekretnina Dubrovačke općine*, 1: 131).

⁸² *MHR*, II, doc. 367, str. 85; doc. 957, str. 228; I, doc. 400, str. 114.

⁸³ U regulaciji iz 1296, ulica Između polača južno je graničila s privatnim posjedima, ali istočno počinje blokom čiji su vlasnici obitelj Volcassio, a tek je treći blok bio u vlasništvu obitelji Gondula (*Statut grada Dubrovnika*, VIII, 57).

(česticu širine 6 pedalja unajmile su Stana Blalba i Boliča), kuća Mate Menče, dvije kuće Jakova Crossio (u jednoj stanuje Bonača, a u drugoj *Pogluba*),⁸⁴ dvije kuće Junija *de Scocilice* (u jednoj kući stanuje *Ticosti de Lagusta*, a u drugoj *Osren*),⁸⁵ kuća koju su zajedno imali Marin Sorgo i Junije *Scocilica* (polu kuće je u najmu Obrata, a druga polovica Drugoste majke Jurka),⁸⁶ dvije kuće Marina Sorgo, također u najmu (u jednoj stanuje *Ioancus de Procoço*, a u drugoj *Radosta Viciane*).⁸⁷ Možda je zapadni kraj linije prema općinskom zemljištu 80-tih godina završavao područjem tadašnjih Pila.⁸⁸ Na općinskom terenu sjeverno od posjeda Crossio, u notarijatu se spominju vlasnici drvenih kuća.⁸⁹ Dio istih imena može se pronaći i u knjizi općinskih najмова 80-tih, popisanih pod naslovom *Incipit burgus*.⁹⁰

Što se tiče nekretnina obitelji Volcassio, prema dokumentu iz 1278. je jasno da su Vukasovi sinovi imali posjede jugozapadno od središnjeg dijela posjeda

⁸⁴ Jedna na čestici širine 5 pedalja, a druga širine 6 pedalja - oko 1,5 m. Ova druga se spominje i u notarskim spisima: *Pogluba (Poliuba)* je 1283. godine imala kućicu na teritoriju Jakova Crossio (*MHR*, II, doc. 1253, str. 314).

⁸⁵ Prva širine 6 pedalja, a druga 4 pedalja. *Ticosta* je bila žena Jurena *de Gonsa* iz Lastova. Oni prema jednom notarskom spisu dijele drvenu kućicu - također na teritoriju Ivana *Sculilice* 1283, a ispred drvene kućice *Osrena gramatika* (*MHR* II, doc. 957, str. 228; doc. 948, str. 225; doc. 400, str. 114; doc. 1103, str. 271; IV, doc. 460, str. 122).

⁸⁶ Nešto manje od 3 pedalja. Vjerojatno se isti Obrat spominje i u notarskim dokumentima na teritoriju Marina Sorgo (*MHR*, I, 805, str. 249; II, doc. 1127, str. 277).

⁸⁷ Objе veličine nešto više od 6 pedalja, u drugoj iste veličine.

⁸⁸ Prema dokumentu iz 1283. godine, Marin Sorgo je dao u zalog svoj posjed *positum in Pilis*, koji istočno graniči s posjedom Ivana *de Sculilica* (a zapadno s Matejom *de Alexio*) (*MHR*, II, doc. 353, str. 81). Godine 1301. zabilježena je dioba dobara i dugova između članova obitelji Sorgo: spominju se dvije kuće, drvena kuća na teritoriju Sv. Marije od Kaštela i drvena kuća na teritoriju Marina Sorgo, oca Junija i Pavla, na području Pila. Vidi i: *MHR*, II, doc. 610, str. 137. Marin Sorgo umro je 1282, a podjelu dobara izvršili su tek njegovi unuci 1317. godine (*Z. Janeković Römer, Rod i grad*: 38).

⁸⁹ Primjerice, *Poveresko de Talaua* daje svoju kućicu na posjedu Jakova Crossio u zalog Orsatu Čereva (koji je kasnije zabilježen kao vlasnik nešto istočnije čestice). Njegovi susjedi, zlatar Prvonja i Leonard *Cocota* imali su posjed na općinskom terenu (Prvonja 1282. svoju kućicu daje u zalog Matu Crossio) (*MHR*, II, doc. 253, str. 59).

⁹⁰ *Knjige nekretnina Dubrovačke općine*, 1: 119-130. U tom popisu nalaze se imena vlasnika oko 180 drvenih kućica (na česticama u općinskom vlasništvu). Veličina čestica u popisu nije određena, kao ni njihova lokacija u gradu. Usporedbom s notarskim dokumentima neke se kućice mogu locirati na prostoru tadašnjeg *campusa*, sjeverno od burgusa Sv. Vlaha, a zauzimalе su najveće prostora duljine oko 2 sežnja, odnosno oko pola standardne čestice). Ipak, analizi smještaja najmoprimaca treba posvetiti znatno više pažnje kako bi se potvrdila ubikacija pojedinih ulica i shvatila složenost socijalne topografije grada.

Crossio (slika 1, br. 1). Vjerojatno je to jedan od posjeda na kojima su braća 1280-tih iznajmljivali čestice za izgradnju.⁹¹ Tako se i 1283. spominju drvene kućice pučana izgrađene na posjedu sinova Vukasa, *apud capannam dompni Clementis filii Georgii ortarii*.⁹² Još se nekoliko dokumenata veže za posjed Volcassio blizu sinova Jurja *ortarija*,⁹³ ali i Miha Ranine, Marina i Damjana Sorgo,⁹⁴ odnosno istočno od posjeda Mate (Marinovog) Menče i Svih Svetih.

Posjed Mate (Marinovog) Menče, koji se nalazio istočno od Volcassijeva i Miha Ranine, na zapadu je graničio s ulicom *koja je vodila prema pučima*.⁹⁵ I prema statutu iz 1272. i u notarskim dokumentima, posjed Mate Marinovog Menče se i nalazio istočno od crkve Svih Svetih⁹⁶ (Junije Matin Menče bio je oženjen Frankom, kćeri Paska Volcassio).⁹⁷ Posjed u zapadnom dijelu burgusa Pasko i Damjan su naslijedili od svoga oca Vukasa, a u dokumentima se i identificira kao *territorio fillii Volcasii*.

Pasko je imao u vlasništvu i dio drvene kućice na privatnom posjedu drugih pripadnika vlastele, vlasnika u zapadnom dijelu burgusa (sjeverno od bedema staroga grada, jugozapadno od crkve Svih Svetih),⁹⁸ moguće zbog nekog posla: četvrtinu drvene kućice unajmio je na terenu koji je nekad pripadao Bogdanu Pisinu (tada njegovu zetu Paski Savina Cipagna/Poca).⁹⁹

⁹¹ MHR, I, doc. 561, 637, 641, 703, 709.

⁹² MHR, II, doc. 1127, str. 277.

⁹³ Georgio *ortarij* brat je Stancija i Martina, koji 1285. godine prodaju susjednu kuću Damjanu Sorgo, zapadno je bio Mate Menče, a južno Miho Ranina (MHR, III, doc. 280, str. 90-91).

⁹⁴ Damjanov otac, Marin Sorgo, spominje se 1282. u sporu s Paskom Volcassio oko izgradnje drvene strukture na općinskoj cesti (MHR, II, doc. 1316, str. 352).

⁹⁵ Taj je posjed Mate vjerojatno dobio u miraz od svoje žene Prvoslave, kćeri Paske Savina Poča, a Prvoslava ga je 1279. kupila od Palme Gangulo (teritorij 22 sežnja dug i 4 sežnja širok). Istočno su bili posjed Paska Volcassio i peć Miha Ranine, zapadno općinska ulica koja vodi *ad Puteum*, sjeverno posjedi Svih Svetih i Sv. Nikole, a južno općinska ulica (MHR, I, doc. 419, str. 121). Godine 1280. Prvoslava je Matiji Menče u miraz donijela kućište (*casale*) - istočno je locirana kuća Matina oca Marina Menče, a sjeverno Marina Sorgo (MHR, I, doc. 375, str. 105).

⁹⁶ Posjed Menče spominje se i u odredbi statuta iz 1272: ... *Et via que venit a porta de Celagna (sic) usque ad ecclesiam Omnium Sanctorum, vadat versus levantem usque ad viam que est subtus territorium Mathie de Mence. Que quidem vie sint latitudinis palmarum quatuordecim (Statut grada Dubrovnika, V, 41).*

⁹⁷ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 3: 48.

⁹⁸ MHR, I, doc. 824, str. 254; II, doc. 871, str. 201.

⁹⁹ Posjed nasljeđuju njegova kći Radaslava, njezin muž Pasko Sabinov Cipagna/Poca i njihov sin Savin. Taj se posjed može locirati sjeverno od poteza starog zida (kraj kule *Budislavi*) i južno ili jugozapadno od crkve Svih Svetih u zapadnom burgusu (I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 365-366).

Osim kupovinom i zamjenom, do nekretnina se moglo doći i naplatom dugovanja.¹⁰⁰ Primjerice, Filip Mauressia daje u zalog Pasku Volcassio kuću u Dubrovniku (možda u ovom dijelu grada). Novac mu je bio potreban za isplatu miraza kćeri.¹⁰¹ Dug, izgleda, nikada nije vratio, ali je u kući stanovao do kraja života. Nakon smrti Filipa, Pasko Volcassio se 1279. spori oko kuće s njegovim sinovima Šimunom i Dimitrijem i kao dokaz predočuje stariju ispravu o zalogu koju je imao *in deposito*.¹⁰² Godine 1283. je zabilježeno da Desa, udovica Filipa Mauressia, za 20 denara prodaje Damjanu Volcassio posjed sa svim pripadnostima koji graniči: istočno s posjedom Benedikta Gondule, zapadno i sjeverno s javnom ulicom a južno s posjedom Ungare Guerero.¹⁰³

Čini se da su nekretnine obitelji Volcassio u zapadnom dijelu burgusa Sv. Vlaha (kasnije središtu gradskog predjela Sv. Vlaho) zadržane i kasnije: kuća Damjanove udovice Desice Volcassio i njena zeta Luccarija, locirana je 1313. godine južno od posjeda Margarita Petrovog Poča i istočno od posjeda Petra Proculo.¹⁰⁴ Znamo

¹⁰⁰ Davanje nekretnina u zalog zbog dugova predstavljalo je jamstvo vjerovnicima, obično u krajnjem slučaju, osobito ako se radilo o gradskoj kući za stanovanje obitelji. Ako dužnik nije vratio dug vjerovniku u roku, vršila se pljenidba nekretnine u zalogu. Vjerovnik je mogao prodati nekretninu i tako naplatiti dug. Ipak, nekretnina se prvo nudila na otkup dužniku, prvotnome vlasniku. Ako ovaj nije imao sredstava ili želje da ponovno kupi svoju nekretninu, ona je išla na javnu dražbu. Ipak, postojao je i postupak zvan *aptagi* (kao posebnost dubrovačkog prava), prema kojem se nije odmah pristupalo izvršenju konfiskacije dužnikove imovine, nego se davao rok i mogućnost nagodbe. Također, ako se počelo s izvršavanjem pljenidbe, prvo su se konfiscirale pokretnine, pa vinogradi, pa tek onda kuće (*Statut grada Dubrovnika*, III, XLVI).

¹⁰¹ Dubrovačka vlastela trebala su pripremiti vrlo veliku svotu za isplatu miraza kćeri, što je obično bio prevelik izdatak za obitelj. Sačuvan je zakon o mirazu, donesen još prije statuta (1235), koji se odnosio prvenstveno na vlastelu (*Ordo de dotibus et nuptiis*) (Nella Lonza, »Dubrovački statut, temeljna sastavnica pravnog poretka i biljeg političkog identiteta.«, u: *Statut grada Dubrovnika sastavljen godine 1272*. Dubrovnik: Državni arhiv u Dubrovniku, 2012: 11-46, 17). Ponekad se svota plaćala u ratama, a kad to nije bilo moguće, prodavalo se ili davalo u zalog nekretnine.

¹⁰² Vidi: *Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije* (dalje: *CD*), III, prir. Tadija Smičiklas. Zagreb: JAZU, 1905: br. 379. Ispravom iz 1278. Pasko dokazuje da je Šimunu i Dimitriju, sinovima pok. Filipa Mauressia posudio novac (*MHR*, III, doc. 971, str. 313).

¹⁰³ *MHR*, I, doc. 878, str. 267. S obzirom na susjedne nekretnine, ova se kuća možda nalazila u zapadnom burgusu. Pripadnici roda Mauressia imali su polovicom 13. stoljeća kuće locirane kraj katedrale (*CD*, V: br. 128, str. 635-637).

¹⁰⁴ *Diversa Cancellariae* (dalje: *Div. Canc.*), ser. 25, sv. 1, f. 18, 20 (Državni arhiv u Dubrovniku, dalje: *DAD*). Neke nekretnine zasad ne možemo sa sigurnošću locirati u gradu, odnosno burgusu. Primjerice, godine 1296. zlatar Marko mijenja posjed sa Sv. Spasom: istočno se nalazi posjed *illorum de Volcasio* i posjed žene Paula Quirina, zapadno od tog samostanskog posjeda nalaze se kuća Dragoža *de Costa* i javna ulica, južno teritorij komune, a sjeverno javna ulica. Iste godine Dragož *de Costa* pola svoje kuće prodaje Luki Gateli (sjeverno je druga polovica kuće Dragoža, istočno teritorij Sv. Spasa, »nekad zlatara Marka«, zapadno javna ulica, južno teritorij Sv. Spasa) (*MHR*, III, doc. 775, str. 266-267). Costa je 1282. godine imao teren čija je lokacija u burgusu definirana granicama: sjeverno općinski teritorij, južno i istočno posjedi Petra Pecorario, a zapadno općinska ulica (*MHR*, II, doc. 920, str. 216).

također da je udovica Lovrice Volcassio, Nikoleta (kći Klementa Goçe), imala nekretnine u tom dijelu burgusa. Nikoleta se, doduše, kao udovica preudala za Jakova Nikolinog Sorgo, koji je također imao nekretnine u tom dijelu grada.¹⁰⁵ Nikoletin drugi muž i sin iz prvog braka Klement Volcassio (posljednji muški pripadnik roda) umrli su 1387. godine, a Nikoleti je ostao veliki imetak (s Jakovom Sorgom nije imala djece). Iste je godine Nikoleta naručila izradu kamina za tri kuće *iuxta puteos illorum de Čereva de muro*.¹⁰⁶ Puč obitelji Čereva (*Zereva*)¹⁰⁷ nalazio se preko puta crkve i hospitala Sv. Jakova, kasnije Sv. Josipa.¹⁰⁸ U tom bloku (istočno od Široke ulice, a južno od ulice Od puča) nalazile su se kuće obitelji Sorgo i Menče (sjeverno)¹⁰⁹ i posjed Svih Svetih (južno). Iako je bila optužena za falsificiranje oporuke Jakova Sorgo i privremeno izgnana iz grada, Nikoleta je ipak 1392. dovršila crkvu koju je počeo graditi njezin drugi muž.¹¹⁰ Kapela Sv. Trojstva (!) koju je sagradila Nikoleta Goçe, udovica Jakova Sorgo, spominje se krajem 14. stoljeća kraj *puteus illorum de Zerieua*.¹¹¹ U oporuci je ostavila dio za izgradnju crkve Sv. Jakova i susjednog hospitala za siromahe,¹¹² a posjed koji je naslijedila iz prvog braka s Lovricom Volcassio dala je dominikankama *pro anima*.¹¹³ Prema našoj se rekonstrukciji, posjed Volcassio iz 13. stoljeća nalazio istočno od posjeda Sorgo i Menče.

¹⁰⁵ I u *Knjizi rizničarskih najmova* spominje se kuća prve žene Jakova Sorga (*Franussca*), kćeri Miha Menče. Nalazila se *apresso el poço del comun detto de Cervia*. Graničila je prema zapadu i sjeveru s ulicama, prema istoku s kućom Stijepa Zamagne, a prema jugu s kućom Frane Sorgo (*Knjiga rizničarskih najmova*: br. CXLI, str. 159).

¹⁰⁶ *Div. Canc.* sv. 27, f. 54; Dušanka Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*. Beograd: SANU, 1974: 48-49.

¹⁰⁷ Obitelj Čereva imala je posjed u bloku sjevernije od ulice Od puča (kao i pripadnici obitelji Georgio). Prema jednom dokumentu iz 1411. godine, puč obitelji Čereva locira se kraj crkve Sv. Jakova (kasnije Sv. Josipa). Godine 1472. Veliko vijeće dozvoljava proširenje crkve Sv. Jakova do ulice, s tim da općina ima pravo na korištenje bunara. Vidi: Lukša Beritić, »Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 10 (1956): 52.

¹⁰⁸ Možda se i puč na zapadnom kraju ulice Od puča, koji se spominje u statutu 1272. godine, odnosi na "puč obitelji Čereva", a ne na "puč crkve" (*puteus de cercua*), kako se obično transkribira (*Statut grada Dubrovnika*, V, 41).

¹⁰⁹ Prema *Knjizi rizničarskih najmova*, kuća hospitala Jakova Sorga bila je sjeverno od kućice Prokula Menče, koja je južno graničila s posjedom crkve Svih Svetih (*Knjiga rizničarskih najmova*: 160).

¹¹⁰ D. Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*: 51.

¹¹¹ Jadranka Neralić, *Put do crkvene nadarbine. Rimska Kurija i Dalmacija u 15. stoljeću*. Split: Književni krug, 2007: 128

¹¹² Prema *Knjizi rizničarskih najmova*, hospital Jakova Sorga nalazio se preko puta crkve Sv. Jakova od puča koja se naziva *giesia de Sancto Iacomo deli pozi de queli de Crieva* (*Knjiga rizničarskih najmova*: br. CCCXIII, str. 251).

¹¹³ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 423.

Posjed zapadno od katedrale i na prostoru Gundulićeve poljane

Posjedi Paska i Damjana, sinova Vukasa Ivanića, većim su se dijelom nalazili na istočnom dijelu burgusa - zapadno i sjeverozapadno od katedrale, kao i na prostoru današnje Gundulićeve poljane i istočno od nje, te sjevernije, u tzv. "bloku Volcassio" zapadno od ulice Lučarica, a južno od ulice Između Polača. Već se 1282. spominje kuća u blizini katedrale koju je Pasko Volcassio kupio od nadbiskupa Bonaventure. Ova kuća prema brdu (sjeveru) je graničila s javnom ulicom, prema pučini (jugu) s teritorijem *operarije* Sv. Marije, istočno s kućom *operarije (domo operis)* crkve Sv. Marije, a prema zapadu s već "postojećom" Paskovom kućom.¹¹⁴ Vjerojatno je to bilo zapadno od katedrale (slika 1, br. 2). "Postojeća" Paskova kuća možda se nalazila na terenu koji je Pasko zamijenio s braćom Gondula. Sačuvan je dokument o zamjeni nekretnina sinova Volcassio s braćom Gondula (Benediktom i Damjanom), koji su naslijedili (kasnije i povećali) posjed u istočnom burgusu. Benedikt i njegov brat Damjan sinovi su Valija, koji je posjed u burgusu oporučno naslijedio od svog strica Ivana Gondule.¹¹⁵ Prema dokumentu iz 1282, braća Benedikt i Damjan Gondula dokazuju da je 1280. Vukasov sin, Pasko Volcassio (očito u ime braće), kupio posjed od braće Damjana i Benedikta Gondule (a koji je Pasko već bio zaokružio zidom). Lokacija tog posjeda je opisana: prema brdu i prema pučini graniči s Gondulama, istočno s posjedom u vlasništvu braće Paska i Damjana Volcassio, a zapadno s ulicom koja dijeli teritorij Gondula i teritorij Paska i Damjana Volcassio.¹¹⁶ U tom su razdoblju vlasteoski posjedi bili okruženi zidovima i često su imali prilazna vrata kojima se u njih ulazilo. Nakon velikih regulacija burgusa, ti su zidovi uglavnom nestali. Kad je izgrađen obrambeni sustav grada, privatni su zidovi izgubili funkciju. Uostalom, njihovo se postojanje, kao ni privatne kule, nije uklapalo u ideju novonastaloga komunalnog sustava, pa su se postupno rušili.¹¹⁷

¹¹⁴ MHR, II, doc. 877, str. 202. Zanimljivo je da se kuća u posjedu nadbiskupije prodaje Pasku jer je novac bio potreban *pro maiori et euidenti utilitate dicti archiepiscopatus, videlicet pro reficienda et aptanda domo dicti archiepiscopatus, que est in capite sale dicti archiepiscopatus ex parte orientis.*

¹¹⁵ Sinovima pok. brata Damjana, Valiju i Jakovu, Ivan ostavlja *illum terrenum extra portam Leonis qui mihi pertinet*. Ostale kuće koje je Ivan Gondula imao u Pustijerni ostavlja drugom bratu Grubiši (koji je poznat kao začetnik Gundulićeva klana) (CD, III: br. 190). Gondule (krajem 13. st. Gondula, a od 17. st. Gondola), jedan su od značajnijih vlasteoskih rodova u Dubrovniku (N. Vekarić, *Nevidljive pukotine*: 41-42). Braća Gondula kasnije su imala posjed i istočnije, sve do današnje ulice Miha Pracata, a južno od ulice Između polača (Damjan Gondula).

¹¹⁶ MHR, I, doc. 1119, str. 335.

¹¹⁷ M. Planić-Lončarić, »Zajednički prostori stambenih zona srednjovjekovnog Dubrovnika.«: 70.

Gondule su u zamjenu¹¹⁸ dobili pravo na drugo zemljište zapadnije (odnosno, dobili su *cartam* prema kojoj je Vukas Ivanić 1273. godine kupio posjed od samostana Sv. Šimuna). Taj posjed Sv. Šimuna nalazio se *izvan zidina staroga grada*,¹¹⁹ a lokacija mu je prvenstveno definirana susjednim nekretninama: prema pučini i brdu, te prema istoku i zapadu graničio je s posjedima sinova Valija Gondule, a djelomično, jednim uglom prema istoku s posjedom Vukasa Ivanića. Jasno je da su braća Gondula ovom transakcijom htjeli zaokružiti svoj posjed, što je bila želja i braće Volcassio.¹²⁰ Još nekoliko dokumenata potvrđuje da je Pasko imao nekretnine blizu katedrale.¹²¹

Zbog nedostatka izvora ne možemo pratiti posjedovno stanje nad nekretninama od sredine 80-tih do sredine 90-tih godina 13. stoljeća, kada je grad uništio veliki požar. Bez obzira jesu li kuće bile oštećene požarom, posjedovni su odnosi, čini se, kontinuirano zadržani i poslije 1296. Znamo da je i Paskov sin Junije imao kuće zapadno od katedrale.¹²² Naime, gradske su vlasti u studenome 1322.

¹¹⁸ Čini se svakako da se radilo o posjedu koji je površinom manji od onoga koji su dali u zamjenu jer su uza nj dobili i dodatnih 200 solida u novcu. Međutim, činjenica da je uz jednu nekretninu išao i veći novčani iznos, možda zapravo znači da se radi o prodaji kako bi se izbjegao prvokup: veliki posjed fiktivno se mijenja za vrlo malu česticu, a razlika se nadoplaćuje u novcu u visini stvarne cijene.

¹¹⁹ Opatica Gaya čak navodi i razlog prodaje samostanskog posjeda Vukasu Ivaniću kad kaže da to radi *zbog potrebe završetka posla na samostanskoj crkvi* (MHR, I, doc. 1119, str. 335). Samostan Sv. Šimuna nije tom prodajom izgubio čitav teren u burgusu (MHR, I, doc. 520, str. 158).

¹²⁰ MHR, I, doc. 1119, str. 335. Zanimljivo je također da se kao mjera terena navodi da se nalazi *in terminis Nicholai Cerie extra antiquum murum civitatis*, a navodi se i da je posjed toliko dugačak koliko je širok posjed Nikole Cerie s kućom unutar dvije međe. Te su se međe nalazile pokraj (susjednih) kuća Martola Čereva i Krvaša *de Marino* (jedna međa sa strane istoka, druga sa strane zapada). Prema dokumentu iz 1283, Benedikt Gondula imao je posjed sjeverno od Nikole Ceria, a dijelio ih je zid koji je Ceria bio kupio od općine (*murum... totum emi a comuni Ragusii*). To je možda nekadašnji bedem staroga grada. Prema drugom dokumentu, općina je 1282. godine vodila spor s Martolom Čereva, koji je posjedovao dvije kule na *općinskom zidu* (*quod due turris sunt laborate super muro communis Ragusii*) pokraj kuće Nikole Ceria. Kule je trebao srušiti ili se s općinom dogovoriti oko njihove upotrebe. Neke drvene kućice u najmu, koje su se nalazile na posjedu Benedikta, locirane su pod *sub domo Martoli de Zereua* (1281) ili *subtus turri Johannis de Zereua* (1282) (MHR, II, doc. 1305, str. 345; I, doc. 545, str. 167; doc. 767, str. 240). Ulaz u kuću Martola Čereva se i u statutu 1296. godine locira iz današnje ulice Miha Pracata, a zapadno od posjeda Benedikta Gondule.

¹²¹ Primjerice, godine 1279. Pasko Volcassio je kupio kuću od Prve, žene pok. Srđa Picinego. Južno od te kuće bila je peć sinova Miha *de Zanchino*. Kuće obitelji Zanchino i Picinego također su se, prema nekim dokumentima, nalazile negdje zapadno od katedrale (MHR, I, doc. 69, str. 19).

¹²² Junije je 1304. godine ekskomuniciran jer se bavio nezovoljenom trgovinom sa Saracenima, što je kasnije ukinuto, ali je dio dobiti morao prepustiti dominikancima (I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 441-442; N. Vekarić, *Nevidljive pukotine*: 60).

godine planirale proširiti trg ispred ulaza u katedralu (tada je portal bio na zapadnoj strani).¹²³ Godine 1325. bilo je odlučeno da se sruše “drvene kuće u vlasništvu Sv. Marije” zato da bi se sagradio zvonik s krstionicom.¹²⁴ Godine 1325. na tom je mjestu planirana gradnja zvonika s krstionicom u prizemlju (krstionica je srušena u 19. stoljeću), zbog čega se iduće godine naređuje rušenje zidova (susjedne) kuće Junija Volcassio.¹²⁵ Volcassio se pobunio protiv te odluke, pa kuća nije srušena.¹²⁶ Marija Planić-Lončarić pretpostavlja da se izgradnjom zvonika i krstionice razbija “Vukasovićev blok” i pokazuje da se na prijelazu stoljeća vlasteoske jezgre otvaraju i zbog objekata javne namjene, a ne samo probijanjem javnih ulica.¹²⁷ Oporukom iz 1340. godine Junije Volcassio dao je Pavlu Quirinu polovicu jedne kuće i zemljište u Dubrovniku (u zalog¹²⁸). Kuća se nalazila *ante sanctam Mariam*.¹²⁹ Junije Volcassio

¹²³ *Monumenta ragusina. Libri reformationum*, I (dalje: MR, I). Monumenta spectantia historiis Slavorum meridionalium, 10. Zagrabiae: JAZU, 1879: 70. Prema statutu bilo je određeno da su se ispred katedrale trebali prodavati prehrambeni proizvodi (kruh, sir i povrće), a prodavačima je bilo zabranjeno presti i šivati iznad tih proizvoda (*Statut grada Dubrovnika*, VI, 27, 38, 40; Josip Lučić, »Primjeri ekoloških i zdravstvenih mjera u starom Dubrovniku.« *Historijski zbornik* 45 (1995): 201-206).

¹²⁴ *In minori consilio sono campane more solito congregatio, captum fuit et deliberatum nullo discrepante, quod domus de lignamine ecclesie sancte Marie, que sunt posite ante ecclesiam sancte Marie, debeat destrui, et super illo territorio super quo sunt posite dicte domus, debeat construi unum campanile cum batisterio* (*Monumenta ragusina. Libri reformationum*, V (dalje: MR, V), prir. Josephus Gelcich. Monumenta spectantia historiis Slavorum meridionalium, 29. Zagrabiae: JAZU, 1897: 175 (1325). Već je Cvito Fisković pisao o izgradnji zvonika katedrale u 14. stoljeću, pri čemu je bilo odlučeno da se ruše neke kuće koje su pripadale Juniju, sinu Paska Volcassio (Cvito Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*. Dubrovnik: Historijski institut JAZU u Dubrovniku, 1955: 24).

¹²⁵ MR, V: 316.

¹²⁶ Junije je 1318. zapisan kao prokurator Sv. Marije (MR, V: 123).

¹²⁷ Ona pretpostavlja da je uz zapadnu stranu katedrale bilo groblje (iako se ono ne spominje u notarijatu 13. stoljeća). Vidi: Marija Planić-Lončarić, »Ceste, ulice i trgovi srednjovjekovnog Dubrovnika.« *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 29 (1990): 157-167, 164.

¹²⁸ Mlečanin Paulo Qirino do posjedovanja nekretnina dolazio je preko naplate dugova. Vidi: MHR, IV, doc. 363; Bariša Krekić, »Mlečani u Dubrovniku i Dubrovčani u Mlecima kao vlasnici nekretnina u XIV. stoljeću.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku* 28 (1990): 11, 23-24; *Div. Canc.* sv. 10, f. 176; *Diversa Notariae* (dalje: *Div. Not.*), ser. 26, sv. 6, f. 30, 63, 97, 109v (DAD). Godine 1301. Veliko vijeće odlučuje da *dominus Paulus Quirinus solvere debeat collectas de suis possessionibus quas habet in civitate Ragusii et suu(!) districtu* (MR, V: 17).

¹²⁹ B. Krekić, »Mlečani u Dubrovniku i Dubrovčani u Mlecima kao vlasnici nekretnina u XIV. stoljeću.«: 7-39, 23; *Testamenta notariae* (dalje: *Test. Not.*) ser. 10, sv. 3, f. 66-67v (DAD). Prema Stošiću, tek tada je srušen kasnoantički zid koji je dijelio katedralu od predgrađa i privatnih kuća, te se počinje oblikovati *platea s. Mariae maioris* (iako notarski dokumenti koji opisuju granice kuća ne spominju taj zid). Taj je zid bio položen u smjeru ulica sjever-jug i očito utjecao na planiranje prostora (ulice u burgusu). Prema Stošiću, sprečavao je urbanističko definiranje prostora ispred katedrale. Nakon izgradnje temelja zvonika, zbog slabe nosivosti tla, korigira se položaj prema zapadu (Josip Stošić, »Prikaz nalaza ispod Katedrale i Bunićeve poljane u Dubrovniku.«, u: *Arheološka istraživanja u Dubrovniku i dubrovačkom području*, Zbornik HAD. Zagreb, 1988: 15-38, 32).

se kao susjed spominje i u nekim drugim dokumentima za koje pretpostavljamo da su se također nalazili na prostoru zapadno i sjeverozapadno od katedrale.¹³⁰

Nekretnine Junija Volcassio kraj katedrale naslijedio je njegov sin Mate. U *Knjizi rizničarskih najmova* spominju se tri dućana u tom dijelu grada.¹³¹ Prema sjeveru su graničili s kućom Prve Vitagna (kćeri Damjana Volcassio), koja ju je naslijedila nakon podjele imovine (*la qual cassa vene imparte ala deta dona Perve quando la parti con dona Anne e con dona Slave sue surelle*). Lokacija nekretnina, čije su korištenje pripadnici obitelji Volcassio namijenili u korist riznice, određena je susjednim kućama, između ostalog, prema sjeveru kućom Filipe, udovice Martinuša (Martina) Menče. Zabilježeno je da je ta kuća “nekad pripadala Tripu Georgio”. Znamo da je obitelj Georgio imala u vlasništvu kuću *in palude super platea comunis que est ante ecclesiam Sancti Saluatoris* još 1279. godine,¹³² a ista se spominje i 1300.¹³³ Godine 1307. godine spominje se fontik Nikole Tripa Georgio, zapadno i sjeverno okrenut prema kućama Damjana Volcassio, a južno i istočno prema javnom trgu.¹³⁴ Od Junija Georgio, Filipa je bila kupila jednu kuću na ime duga, a došla je i u posjed 3/4 njegove *domus fontegorum* (nju su prethodno bili kupili sinovi Tripa Bucchia, a zetovi Lovrice Volcassio, također Filipini dužnici).¹³⁵ Filipa Menče posjedovala je veći broj nekretnina na potezu južno od katedrale do sjeverno od crkve Sv. Vlaha. Do nekih je posjeda došla nasljedstvom,¹³⁶ a do nekih utjerivanjem dugova. Zbog dugova Filipi Menče, braća Bucchia su prodali

¹³⁰ MHR, I, doc. 118, str. 30; IV, doc. 93, 99; MR, I: 1323, 91-92.

¹³¹ *Knjiga rizničarskih najmova*: br. CCXII, CCXIII.

¹³² Braća Georgio kupili su još 1279. godine kuću za čak 1.000 starih dubrovačkih groša *positam in Palude super platea comunis que est ante ecclesiam Sancti Saluatoris* (MHR, I, doc. 119, str. 31), koju je 1281. unajmio Ivan fizik. U tom razdoblju (prema dokumentu iz 1284) sjeverno od crkve Sv. Spasa *de paludo* bio je posjed Dimitrija Menče. U blizini se navode i *porta de paludo* (*Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, VI, prir. Tadija Smičiklas, Zagreb: JAZU, 1908: 386).

¹³³ Braća Georgio (pripadnici Bobaljevićeva klana) imali su kasnije veći posjed istočno od Široke ulice, ali se kuća kraj Sv. Spasa navodi u njihovu vlasništvu i 1300. godine: Petar Georgio (Tripov brat) daje tada u zalog zetu Valiju Gonduli kuću *que est apud ecclesiam sancte Marie Maioris cum duabus stacionibus ipsius domus que sunt in fronte predictae ecclesie, ex parte pelagi, excepta stacione in qua nunc moratur frater Johannes speciarius, que est parte levantis*. Zapadno se nalazila kuća u vlasništvu Tripa Georgio (MHR, IV, doc. 350, str. 99). Kad obitelj nije imala dovoljno novca za isplatu miraza, davala je zetu kuću u zalog. Tako je kuća, ako dug nije bio isplaćen, mogla doći u ruke druge, ali srodničke obitelji.

¹³⁴ To i neke druge posjede izvan grada Nikola kupuje od kreditora Paola Quirina (za 5.300 perpera) (*Div. Not.* sv. 2, f. 142).

¹³⁵ D. Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*: 54.

¹³⁶ Filipa (rođena Thoma) je bila udovica Martinuša Mate Menče, koja je nakon muževe smrti uspješno poslovala. Naslijedila je očevu i muževu imovinu, a i sin Toma je kao nasljednik ustupio majci veliki dio imovine (D. Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*: 53-59; N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 3: 47-49).

ili dali pravo na posjed i dijelove kuća kraj Sv. Vlaha i *nove lože*, te kraj Sv. Marije i kraj *stare lože*).¹³⁷

Filipa Menče bila je posjednica nekretnina na najreprezentativnijem prostoru istočnog burgusa prema glavnome trgu. Neke od tih nekretnina Filipa je ostavila u trajni najam za pobožne svrhe rizničarima Sv. Marije.¹³⁸ U knjizi rizničara spominju se dućani sa skladištima (*stazon deli fondegì*), čiji je najam Filipa Menče ostavila za nabožne svrhe. Spomenuta su se skladišta (*li fondegì*) nalazila *in lo sistier de sancta Maria apreso Sancto Biasio in Piazza*, sa svih strana okružena javnim ulicama, a južno *con le stazon che fonode Damian de Volcasso*.¹³⁹

Na prostoru istočno od današnje Gundulićeve poljane vjerojatno se nalazila kapela Navještenja, koju je Damjan Volcassio sagradio na posjedu kraj svojih kuća i 1296. godine oporučno ostavio na upravljanje fratrima. Damjan je ženi Desici (sin Marin je bio maloljetan) odredio upravljanje najmom (*conductura seu pensione*) kuće *que est in campo* i kuće koja se nalazila kraj crkve koju je sagradio, a čija je sredstva trebalo podijeliti u nabožne svrhe, između ostalog i fratrima.¹⁴⁰ Ukoliko najam tih kuća ne bi bio dovoljan, dozvolio je da se iznajmi njegova kuća u Veneciji (koju je očito naslijedio).¹⁴¹ Prestiž roda ili određene društvene grupe računao se i po posjedovanju prava patronata nad crkvenom građevinom ili kapelom. Pravo patronata bilo je statusni simbol koji je ugledne rodove izdvajao iz društva mnogo prije staleškog zatvaranja vijeća. Zajednička briga za crkvu jačala je kolektivno pamćenje roda i povezivala njegove članove.¹⁴²

¹³⁷ *Venditiones Cancellariae* (dalje: *Vend. Canc.*), ser. 31, sv. 1, 162-162v (DAD); D. Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*: 55.

¹³⁸ Jednu kuću, "nekad Filipe Menče", općina je uzela u najam od riznice da bi je dala vojvodi Hrvoju 1399. godine. Ta je kuća graničila istočno s kućom Marina Bone, a južno s kućom Miha Restija (*Knjiga rizničarskih najmova*: CXVII). Naime, vojvodi Hrvoju dodijeljene su neke kuće u gradu kao nagrada za ustupanje Primorja. Vidi: Nada Grujić i Danko Zelić, »Palača vojvode Sandalja Hranića u Dubrovniku.« *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku* 48 (2010): 86.

¹³⁹ *Knjiga rizničarskih najmova*: CCXXXIII, str. 214-215. S Filipom Menče poslove je vodio Petar Vlahov Menče, unuk Paska Volcassio (I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 318).

¹⁴⁰ *MHR*, IV, doc. 1296, str 278-280.

¹⁴¹ To je, prema Beritiću, bila kapela Navještenja u ulici Lučarica, današnjoj Gundulićevoj poljani, koja je srušena u potresu 1667. U 18. stoljeću zemljište i ostatke crkve kupio je bačvar Stjepan Kiprić i tu sagradio kuću (L. Beritić, »Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku.«: 69).

¹⁴² Crkva pod plemićkim patronatom bila je relikv ranosrednjovjekovnog razdoblja, kada su moćni rodovi bili osnivači nekih crkava. Nakon reforme u 11. stoljeću, nekadašnji vlasnici dobili su samo pravo patronata nad određenom kapelom. Patronat je postao duhovna nadarbina koja je i dalje okupljala članove obitelji, nasljednike graditelja crkve. Patroni crkve imali su pravo samo predlagati svećenika za crkvu, kojega bi biskup kasnije potvrdio (Catherine E. Boyd, *Tithes and parishes in medieval Italy, the historical roots of a modern problem*. Ithaca: Cornell University Press for the American Historical Association, 1952: 115-119; I. Benyovsky Latin, *Srednjovjekovni Trogir*: 238).

Desica je upravljala i ostalom imovinom koju je dobila u posjed nakon muževe smrti. U dokumentima iz 1300.¹⁴³ spominju se drvene kuće u najmu, možda na prostoru današnje Gundulićeve poljane ili istočnije, prema današnjoj ulici D. Ranjine.

“Blok Volcassio” zapadno od ulice Lučarica

U regulaciji iz 1296. *domus Volcassio* navodi se u bloku južno od današnje ulice Između polača, a zapadno od ulice Lučarica.¹⁴⁴ Pojam *domus* ovdje ima šire značenje od pojma kuća: znači kućanstvo, skup kuća. Ovaj blok Marija Planić-Lončarić uzima kao primjer tzv. “pravilnog stambenog bloka”: opisuje ga kao pravokutan, vrlo pravilan blok koji sa sjevera graniči ulicom Između polača, a sa zapada ulicom Kaboge. Zaključuje da su se te granice, zapadna i sjeverna strana bloka, oblikovale tek nakon regulacije 1296. (ulice Kaboge i Između polača) te da je oblik bloka ranije bio drugačiji. Pretpostavlja da je blok vratima bio zatvoren prema Lučarici. Definiranje ovog bloka prije regulacije 1296. godine, a i poslije, može se pratiti u notarskim dokumentima (slika 1, br. 3 i 4). I danas na planu Dubrovnika možemo pratiti veličine blokova i raster ulica koji se spominje u regulaciji iz 1296. godine.

Nekoliko dokumenata iz 80-tih godina 13. stoljeća pokazuju da su braća Pasko i Damjan Volcassio vjerojatno kupili čestice upravo u tom bloku, povećavajući svoj posjed u ono što će se kasnije pretvoriti u njihov stambeno-gospodarski blok. Imamo zapisano da je 1280. godine Pasko Volcassio kupio teritorij od Miha Proculo.¹⁴⁵ Lokacija posjeda je opisana *ante territorium Sersii Clementis* i kraj već postojećeg teritorija Paska Volcassio. Godine 1282. Pasko je zamjenom (s bratovštinom Sv. Stjepana) došao i do još jedne zapadne čestice u susjedstvu - pri čemu se vidi očita intencija za okrupnjivanjem posjeda. Tu nalazimo opširniji podatak o lokaciji posjeda, koji je “Pasko Volcassio nedavno kupio od Miha Proculo”: nalazio se istočno od posjeda koji je držala bratovština Sv. Stjepana. Sjeverno od teritorija bratovštine opet je bio posjed Paska Volcassio, južno javna ulica, a zapadno kuća obitelji *Duymo*. Sam dokument iz 1282. opisuje zamjenu nekretnina: dakle bratovština Sv. Stjepana prestala je biti

¹⁴³ MHR, IV, doc. 380, str. 106.

¹⁴⁴ *Statut grada Dubrovnika*, VIII, 57.

¹⁴⁵ MHR, I, doc. 225, str. 61.

vlasnik spomenutog posjeda, a novi je vlasnik postao Pasko Volcassio. Susjedi koji se spominju upućuju na mogućnost da se radilo o bloku sjeverno od ulice Cvijete Zuzorić (prema statutarnoj odredbi o ulicama iz 1272, ona je počinjala na istoku “Dujmovom peći”).¹⁴⁶ Na krajnjem istoku te ulice bili su općinski dućani.¹⁴⁷ Kuća Paskova susjeda Klementa Sersio spominje se 1280. godine sjeverno od posjeda Matije Vitala Gleda.¹⁴⁸ Vital Gleda i njegov brat Srđ spominju se u statutarnoj odredbi iz 1272. godine “na istočnom kraju ulice Od puča” (prema pak regulaciji iz 1296. tu se nalazila kuća Sersio).¹⁴⁹ Ulica Od puča je bila ulica koja je išla paralelno s ulicom Cvijete Zuzorić (južno), a bila je i glavna komunikacijska os u burgusu.

Posjed Volcassio bio je smješten blizu trgovačkog središta grada s općinskim dućanima. Primjerice, općina 1291. iznajmljuje Sersiju, Volcassijevu susjedu, dva općinska dućana: jedan u kojemu se prodaje općinska sol i drugi kraj njega.¹⁵⁰ Čestice koje Pasko kupuje kao zajedničku imovinu, kasnije će omogućiti formiranje “kuće” Volcassio - odnosno bloka kuća u vlasništvu braće. Odnosi u vlasteoskom bloku su u 13. stoljeću bili možda takvi da su na obodima bloka bile kuće Paska i Damjana, a u unutrašnjosti skladišta (*fondacho*) i kuće za sluge.¹⁵¹ Inače, Pasko Volcassio je oporučno dao osloboditi sve svoje robinje.¹⁵² Ovo je razdoblje vrlo intenzivnih promjena u prostoru, ali i u društvu, što je

¹⁴⁶ *Et via que est a furno Doymi, vadat ab ipso furno versus ponentem recta linea usque ad viam que descendit a porta de Menci, et vadat ab ipso furno veniendo versus levantem recta linea usque ad staciones comunis que sunt in Campo...* (*Statut grada Dubrovnika*, V, 41). Obično se *furno Doymi* prevodi kao “Dujmova pekara”. U statutu je bilo određeno da peč (*fornus*) na svojoj kući može sagraditi tek baštinik neke kuće, a ne onaj koji ju je prvi sagradio (“jer svatko može na svojoj očevini - patrimoniju - sagraditi što hoće”). Peč je bila dozvoljena samo tamo gdje je postojao kameni pregradni zid prema susjedu (*Statut grada Dubrovnika*, V, 15). U regulaciji 1296. današnja ulica Cvijete Zuzorić završavala je dućanom Ivana Celipe na istoku, a na zapadu ulicom koja je išla prema vratima Menče, odnosno kućom P. Picurario (*Statut grada Dubrovnika*, VIII, 57).

¹⁴⁷ *MHR*, II, doc. 852, str. 194; I, doc. 384, str. 109.

¹⁴⁸ Godine 1283. taj posjed ima Dabrica pok. Vitala Glede (*MHR*, II, doc. 1208, str. 300).

¹⁴⁹ Godine 1300. kuća Klementa Sersio locirana je prema brdu od teritorija koji drži Franka (1282-1305), udovica Mata Glede. Prema jugu je kuća Radoja Menče (*MHR*, IV, doc. 160).

¹⁵⁰ *Knjige nekretnina Dubrovačke općine*, I: 133; *MHR*, II, doc. 1208, str. 300.

¹⁵¹ Sluge su često imali patronimička imena svojih gospodara. Prezimenom Volcassio spominju se osobe koje su iznajmljivale kućice na općinskom terenu. Primjerice, Bogoje Volcassio (postolar) kupio je pola kućice (*capannam*) na općinskom terenu 1284. godine, a 1281. je zabilježena i *capanna* Radomila Volcassio na općinskom teritoriju. Godine 1299. Junije *puer* pok. Paska Volcassio prodaje pola svoje drvene kuće na teritoriju nadbiskupije (*MHR*, II, doc. 1270, str. 321; I, doc. 688, str. 215; IV, doc. 50, str. 30).

¹⁵² Josip Lučić, *Obriti i usluge u Dubrovniku do početka 14. stoljeća*. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest, 1979: 145.

sigurno rezultiralo velikom rezidencijalnom mobilnošću različitih kategorija stanovništva.

Sjeverno od Paskovih čestica, na prostoru kasnijeg bloka Volcassio bio je i 80-tih godina općinski teren. Godine 1284. vodio se spor *de foris in platea*, ispred kuće Paska Volcassio.¹⁵³ U oporuci iz 1282. Pasko Volcassio spominje *domus et stationum que sunt in campo*, čije upravljanje najmom u korist riznice ostavlja ženi Desi.¹⁵⁴ Godine 1282. Pasko je unajmio dio općinske čestice.¹⁵⁵ Godinu dana ranije, 1281, u notarskom je dokumentu zapisano da je Pasko na općinskom terenu kupio kućicu (*capannam*) od Miha *de Syrace*, a južno je locirana *platea de campo* (istočno kućica *Stane de Savina*, a zapadno kućica *Bebe Ivana Calofata*).¹⁵⁶ Dakle, Pasko je na općinskom terenu imao unajmljene bar dvije čestice, možda sjeverno od njegovog bloka kuća.

Vratimo se na dokument iz 1282. godine o zamjeni čestica s bratovštinom Sv. Stjepana, koji nam možda opisuje zapadnu i južnu granicu tog bloka 80-tih godina 13. stoljeća. Bratovština dobiva u zamjenu nekadašnju česticu u vlasništvu Volcassija s kućicama (*territorium cum domibus de lignaminibus que sunt in dicto territorio et cum omnibus suis pertinenciis*) veličine 4 sežnja, koja se nalazila zapadnije od čestice koju Pasko dobiva u zamjenu. Poziciju možemo rekonstruirati na temelju susjednih nekretnina: zapadno nekretnine sinova Valija Gondule, sjeverno Stancija Zuba i istočno Martola Čereva,¹⁵⁷ a južno također Paska Volcassio (između današnjih ulica Uske i Kabogine, južno od ulice Od puča).¹⁵⁸ Dok je još bila u vlasništvu Volcassija, ta se čestica spominje kao posjed južno od čestice koju je 1281. godine Stancij Zub dao svojoj kćeri Srđi, ženi Radosta *de Liutice*. Veličina joj je također ista, a graniči na istoku s teritorijem Martola Čereva i Đura Glede, na zapadu s teritorijem Benedikta Gondule, na sjeveru s još jednim Zubovim teritorijem, a na jugu s teritorijem

¹⁵³ MHR, III, doc. 474, str. 177-178. O pojmovima *campus* i *platea*, vidi: Nada Grujić, »Knežev dvor u Dubrovniku prije 1435. godine.« *Prilozi za povijest umjetnosti u Dalmaciji* 40 (2003/4): 149-171, 153; L. Beritić, »Ubikacija nestalih gradjevinskih spomenika u Dubrovniku.«: 61.

¹⁵⁴ MHR, I, doc. 731, str. 228.

¹⁵⁵ Susjedi su mu bili zlatar Ilija, Jakov *de Talava* (ovaj ima kuću i na posjedu Crossio), Pabero i Leonardo *de Cocote* (*Knjige nekretnina Dubrovačke općine*, 1: 119).

¹⁵⁶ *Miliča de Predrichna, Domincius de Calimano, Stana de Savinna et Anna de Disina, Bela de magistro Iohanne (cancell.) Loco Belle est magister, Nicola zuparius, Matussi de Beridruc* (*Knjige nekretnina Dubrovačke općine*, 1: 122).

¹⁵⁷ Zanimljivo je da Pasko i Damjan 1295. vode spor s Martolom Čereva zbog duga. Pokazuju ispravu iz 1268. da mogu ući u Martolov posjed (MHR, III, doc 591, str. 234).

¹⁵⁸ MHR, II, doc. 194.

Paska Volcassio (koji kasnije prelazi u posjed bratovštine).¹⁵⁹ I u regulaciji statuta iz 1296. čestice u vlasništvu Stancija Zuba nalazile su se zapadno od bloka Volcassio.¹⁶⁰

Pasko je kupio i čestice u bloku južno od današnje ulice Cvijete Zuzorić (gdje su nekretnine imali pripadnici obitelji Gleda). Godine 1281. od Sabina *de Cipana* (Poča) je kupio posjed koji je prema zapadu graničio s posjedom Benedikta Gondule, istočno s kućom Marina Glede¹⁶¹ i južno s posjedom samostana Sv. Šimuna.¹⁶² U ožujku 1283. kupio je kuću Đura Orsatovog Gleda, koja je prema sjeveru graničila s kućom Đurova brata Marina, prema jugu s još jednom kućom Paska Volcassio i kućom Nikole Crossio, a prema zapadu s javnom ulicom.¹⁶³ U kolovozu 1283. Pasko Volcassio je za 150 denara kupio kuću Marina Orsatovog Glede, i to za brata Damjana. Sjeverno od nje bio je *domus* sinova Volcassio, a južno *domus* Lampredija Menče (slika 1, br. 4).¹⁶⁴

Kao što je već rečeno, za razdoblje od sredine 80-tih do sredine 90-tih godina 13. stoljeća nemamo sačuvanih notarskih spisa, a dinamika transakcija bila je jako velika. Prema regulaciji iz 1296, "kuća Volcassio" (slika 1, br. 3) nalazila se na istočnom kraju novoregulirane ulice (današnje ulice Između polača): "Nadalje naređujemo da se na naznačenoj općinskoj ulici kuće grade ovim načinom i redom: da se, počinjući s istočne strane, od kuće Vukasovićevidh, na dvanaest

¹⁵⁹ MHR, I, doc. 493, str. 149.

¹⁶⁰ Naime, isti se susjedi spominju u regulaciji ulica iz 1296. godine. Stancij Zub se spominje u odredbi iz 1296. kao istočni susjed Damjana Gondule, a zapadni Paska Volcassio. Posjed Damjana Gondule je, prema regulaciji iz 1296, u bloku između Pracatove i Uske (Damjanov posjed je, čini se, bio sjevernije od posjeda njegova brata Benedikta) (*Statut grada Dubrovnika*, VIII, 57). Tih godina možemo pratiti oblikovanje granice i između posjeda Stancija i njegova zapadnog susjeda Damjana Gondule (drugi i treći blok zapadno od Volcassijevog), što se lijepo čita u kasnijoj regulaciji iz 1296. (*Statut grada Dubrovnika*, VIII, 57). U dokumentu iz 1283. sklapa se sporazum o granici između posjedâ Damjana Gondule i Stancija Zuba (kasnija Uska ulica čije je trasiranje planirano regulacijom 1296). Stancij je imao istočni posjed koji se protezao 20 pedalja (oko 5,12 metara) od zida njegove kuće i na tom je terenu mogao graditi što je htio (*MHR*, II, doc. 1096, str. 269).

¹⁶¹ Dva su Marina Glede u to vrijeme - jedan sin Vitala, a drugi sin Orsata.

¹⁶² MHR, I, doc. 520, str. 158.

¹⁶³ MHR II, doc. 1010, str. 245. Đuro Orsatov Gleda spominje se i 1282. kao susjed Nikole Crossio (*MHR* II, doc. 892, str. 206; doc. 896, str. 208). Inače, Đuro Gleda kupuje kuću u Pustijerni 1282. od Miha Ranine za 450 velikih denara (koju je 1272. Miho Ranina kupio od Filipa Picinego).

¹⁶⁴ Iako su Glede najvjerojatnije pripadali Judinu klanu, Đurov potomak Klime je ženidbom s pripadnicom roda Georgio možda prešao u drugi klan. U svakom slučaju, kuće su tada prodali Pasku Volcassio, pripadniku Judina klana. Lampredij Menče je, prema jednom dokumentu iz 1284, imao posjed južno od teritorija brata Dimitrija, koji je pak lociran kraj *Porta de paludo* i crkve Sv. Spasa (*MHR*, II, doc. 1153, str. 285). Crkva je tamo postojala do kraja 16. stoljeća (L. Beritić, »Ubikacija nestalih građevinskih spomenika u Dubrovniku.«: 61).

i pol sežanja sagrađe četiri kuće sa svojim žljebovima od po tri pedlja za žlijeb, a na kraju tog poteza neka se ostavi jedna ulica širine deset pedalja”.¹⁶⁵ U toj se regulaciji određuje da vlasnici kuća u općinskoj ulici, koja se protezala “od fontika Vukasovića do zemljišta Nadbiskupije”, plaćaju godišnji najam.¹⁶⁶

U regulaciji iz 1296, u novoreguliranoj se ulici opisuju kuće i posjedi od istoka prema zapadu: kuće i teritoriji obitelji Volcassio, Stancija Zuba, Damjana Gondule, Mate (Marka) Mençe i konačno Tripa Georgio (i Martola Čereva), koji se na zapadnom kraju nalazi uz posjed nadbiskupije. Pripadnici obitelji Volcassio, ali i vlasnici nekretnina koje se spominju u regulaciji iz 1296, mogu se pratiti u notarskim dokumentima. “Kuća” Volcassio spominje se i nakon požara na istoj lokaciji. Istočna granica bloka Volcassio, prema ulici Lučarica, može se potvrditi odlukom vijeća iz 1326. godine. Ulica je tada trebala biti popločana, a njena je linija od juga prema sjeveru išla *a porta Leonis usque ad fundachum illorum de Volcasse*.¹⁶⁷

Kuća Paska Volcassio (možda dio ovog bloka) je u dokumentu iz 1301. locirana zapadno od kuće *super Plateam*, koju je Marija, udovica Marina Celipa (*Cilipe*)¹⁶⁸ i majka Ivana, prodala zajedno s drugim nekretninama Mlečaninu Simonu Leoni. Istočno i sjeverno od kuće Celipa navodi se *Platea comunis*, a na jugu kula Valija Sersio. Kula se nalazila i zapadno od drugog posjeda (*terra*), koji je Marija također prodala Simonu Leoni.¹⁶⁹ Zapadno od kule navodi se kuća Vlaha Mençe (zeta Paska Volcassio),¹⁷⁰ a južno kuća Prodana Bissige.

Valijev predak, Klement Sersio bio je susjed Paska Volcassio još od 80-ih godina, a prema statutarnoj regulaciji iz 1296, dućani Sersio nalazili su se na istočnom kraju ulice Od puča, a sjeverno od njih (odnosno na istočnome kraju

¹⁶⁵ *Statut grada Dubrovnika*, VIII, 57.

¹⁶⁶ Odredba statuta iz 1296. između ostalog regulira i ulice sjeverno od Place (u predgrađu Sv. Nikole), prema novom sustavu nizova (*Statut grada Dubrovnika*, VIII, 57).

¹⁶⁷ *Monumenta ragusina. Libri reformationum*, II (dalje: MR, II). Monumenta spectantia historiam Slavorum meridionalium, 13. Zagrabiae: JAZU, 1882: 321.

¹⁶⁸ Godine 1281. spominje se kula Marina *Celippe*, na njegovu posjedu kraj Picinega (*MHR*, I, doc. 427, str. 124). Beritić je i ovu kulu locirao “kod starog gradskog bedema”: Prema njemu, “mogla je biti negdje u blizini današnje Tmušaste ulice” (L. Beritić, *Utvrdjenja grada Dubrovnika*: 15).

¹⁶⁹ Godine 1299. Marija *Cilipe* dala je svoje nekretnine u zalog Mlečaninu Domincionu Leoni (*MHR*, IV, doc. 53, str. 31). O obitelji Leoni vidi i: Bariša Krekić, »Venetians in Dubrovnik (Ragusa) and Ragusans in Venice as Real Estate Owners in the Fourteenth Century.«, u: Bariša Krekić, *Unequal Rivals. Essays on Relations between Dubrovnik and Venice in the 13th and 14th Centuries*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2007: 61.

¹⁷⁰ Paskova kći Nikoleta udala se za Vlaha Dimitrijevog Mençe 1282. godine. U miraz je dobila čak 600 perpera (iako je zakonom još 1235. bilo određeno da miraz ne smije biti veći od 200 perpera).

današnje ulice Cvijete Zuzorić) spominje se u statutu kuća Ivana Celipe.¹⁷¹ U dokumentu se spominje i neka kula. “Kuća-kula” je mogla biti sastavni dio fortifikacijskog sklopa vlasteoskog bloka (zatvorenog zidom, u koji se ulazilo preko prilaza) i nije morala nužno biti vezana uz gradski zid.¹⁷²

Zapadna granica bloka Volcassio (današnja Kabogina ulica) može se rekonstruirati prema regulaciji statuta iz 1296, ali i prema notarskim spisima toga doba. Od kuće Volcassio, na potezu od 12,5 sežanja (25,6 m), trebalo je u novoreguliranoj ulici sagraditi četiri kuće uz prostor za žljebove između kuća. Zatim je iz te ulice (danas Između polača) trebala biti probijena nova ulica u smjeru sjever - jug u širini od 10 pedalja (2,56 m), do susjednog zemljišta u vlasništvu Stancija Zuba (prema Beritiću, ulica Marojice Kaboge).¹⁷³ Tom linijom ulica je morala prolaziti i između zemljišta samostana Sv. Marije Mljetske i kuće Orsata Čereva, te proći *kroz vrata izgrađena u zidu kroz koja se ulazi na zemljište Gondula i tako ide dalje* do zida staroga grada. Te posjede možemo naći u notarskim dokumentima. Tako se, primjerice, u dokumentu iz 1299. godine spominje teritorij mljetskog samostana¹⁷⁴ zapadno od Paska Volcassio.¹⁷⁵ Teritorij Orsata Čereva također se spominje u notarijatu: godine 1297. Srđa pok. Radosta *de Liutice*, kći Stancija Zuba, prodaje česticu Orsatu Čereva za 180 perpera, veliku oko 4 sežnja.¹⁷⁶ Prema sjeveru je bio posjed Stancija Zuba (ali i ugao kuće Orsata Čereva), prema istoku posjed Martola Čereva, prema zapadu posjed Damjana Gondule,¹⁷⁷ a prema jugu posjed bratovštine

¹⁷¹ *Statut grada Dubrovnika*, VIII, 57: “... Ulica pak što se vidi kako prolazi pored samostana klarisa neka ostane u uobičajenom dosadašnjem stanju. Isto tako, od općinskog puča koji se nalazi pred samostanom klarisa neka ide uobičajena ulica preko zemljišta spomenute nadbiskupije što dolazi do kuće Sersija, a odatle pred Kaštel. (...) I ulica koja ide od vrata fundika, a ispred dućana Ivana Čelipe neka ostane i ide do kuće Paska Pikurarevića s uobičajenom širinom...”

¹⁷² Prema nekim istraživanjima u bloku sjeverno od Gundulićeve poljane sačuvan je neki “debeli zid na sjevernoj strani objekta”, koji je možda pripadao “nekoj ranijoj manjoj fortifikacionoj liniji”. Vidi: *Elaborat Centra za povijesne znanosti (Blok na Gundulićevoj poljani - Palača u Zuzorićevoj ulici 6 - Objekt u Pracatovoj ulici 1, Zgrada općine)*. Analiza razvoja i stanje. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1981: 4, 26 (objekt označen kao c-101).

¹⁷³ *Que quidem via transeat inter territorium monasterii S. Marie de Melita et domum Ursacii Cereve et intret per portam hedifficatam in muro per quam intratur ad territoria illorum de Gondula et taliter discurat usque ad murum civitatis veteris (Statut grada Dubrovnika, VIII, 57)*.

¹⁷⁴ Prema Restiju, *Luigi di Cervia* ostavio je neke kuće mljetskom samostanu (*Chronica Ragusina Junii Restii*: 74).

¹⁷⁵ *MHR*, IV, doc. 102, str. 42.

¹⁷⁶ *MHR*, III, doc. 815, str. 283.

¹⁷⁷ Nakon javnog oglašavanja ove prodaje, javio se 1297. godine s prigovorom zapadni susjed Damjan Gondula: *Damianus Gondule presentavit se super vendicione predicta dicens, quod vult salva esse jura sua in eo quod dicta Serga videtur vendidisse de pertinentiis territorii sui (MHR, III, doc. 815, str. 283)*.

Sv. Stjepana (koji dobiva zamjenom s Paskom Volcassio 1282). Većinu posjeda iz 80-tih godina rod Volcassio je zadržao i 90-ih godina (čestica od 4 sežnja u vlasništvu Srđa *Liutice* definirana je istim susjedima i 1281).¹⁷⁸ Općina se, probijajući ulice kroz privatne posjede, morala djelomično prilagoditi postojećim imovinskim odnosima.¹⁷⁹

Blok Volcassio graničio je s današnjim ulicama: istočno s ulicom Lučarica, sjeverno s ulicom Između polača, zapadno s Kaboginom, a južno s ulicom Cvijete Zuzorić. Doduše, ustanovili smo da je i blok južno od ulice Cvijete Zuzorić bio u vlasništvu Paska i Damjana, u blizini njihovih posjeda prema Gundulićevoj poljani i katedrali. Čestice koje su služile za stanovanje obitelji Volcassio ili za najam, bile su na izuzetno povoljnoj poziciji u gradu.

Sjeverno je blok Volcassio bio okrenut prema javnoj ulici (danas Između polača), koja je bila regulirana 1296. godine. Nešto kasnije, 1304. godine, spomenuta ulica prodaje se privatnim korisnicima za 600 perpera, jer je odlučeno da općini više ne plaćaju naknade vlasnici kuća u seksteriju Sv. Vlaha. Možda je takva odluka donesena zbog nestašice novca, ali je zasigurno i rezultat pomicanja komunikacijske osi prema sjeveru, prema Placi. Tada se konačno formirao južni rub Place na kojoj je početkom 14. stoljeća počela planirana izgradnja općinskih kuća. U Velikom se vijeću 1326. glasalo da se na općinskom teritoriju izgrade kamene kuće. Jedan od prijedloga je bio da se kuće grade sjeverno od postojećih drvenih kuća (čime bi Placa bila uža), no taj prijedlog nije prihvaćen. Konačno je odlučeno da kuće gradi općina, a ne dotadašnji vlasnici drvenih kuća, koji će uloženi novac vratiti kroz dugotrajni najam. Gradnju je trebalo početi na mjestu ispred kuća Volcassio, na istočnom dijelu Place.¹⁸⁰ Dakle, obitelj Volcassio je posjedovala blok južno od općinskog terena na kojemu je

¹⁷⁸ *MHR*, I, doc. 142, str. 483, 493, doc. 149; II, doc. 194. Dalje prema zapadu, u opisu regulacije današnje ulice Između polača iz 1296, poslije zemljišta Stancija Zuba, a prije zemljišta Damjana Gondule, trebala se probiti nova ulica prema jugu, široka 8 pedalja, koja je trebala ići do zida staroga grada (današnja Uska). Vidi: *Statut grada Dubrovnika*, VIII, 57. Još je 1283. godine sklopljen sporazum o gradilištu između Damjana i Stancija, u kojemu su dogovorene granica između posjeda i širina susjedova posjeda (*MHR* II, doc. 1096, str. 269).

¹⁷⁹ Očito je posjed mljetskog samostana bio južno od Srđa Ljutice i Orsata Čereva, a istočno od Damjana i zapadno od posjeda Volcassio. Sjeverno od Ljutice i Orsata bio je posjed Stancija Zuba.

¹⁸⁰ Iako su plaćanja donosila 25 perpera godišnje uz uvjet da se iznosi najmova ne smiju povećati (*MR*, V: 73; Danko Zelić, »Utilitas et lucrurn - Općinske kuće u srednjovjekovnom Dubrovniku.«, u: *Umjetnost i naručitelji. Zbornik Dana Cvita Fiskovića*, sv. III, ur. Jasenka Gudelj. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2010: 9-24, 11).

početkom 14. stoljeća postojao red drvenih kuća koje je općina 1326/7. odlučila srušiti da bi na njihovu mjestu sagradila općinske kamene kuće za najam. Prve općinske kuće dovršene su oko 1350. godine. Četrnaesto stoljeće obilježio je i veliki požar 1370. godine, koji je utjecao na kasniju gradnju isključivo kamenih kuća u gradu.

I na prostoru istočno od bloka Volcassio došlo je do velikih vlasničkih promjena. One su bile uzrokovane demografskom odnosno imovinskom propašću, ali i bogaćenjem nekih vlasteoskih obitelji u 14. stoljeću. Radi točnije ubikacije, nekretnine obitelji Volcassio u 14. stoljeću pratili smo zajedno s nekretninama njihovih susjeda. Tako su se, primjerice, Radoslava, udovica Valija Sersio, i njen sin Petar (istočni susjedi bloka Volcassio), u prvim desetljećima 14. stoljeća zadužili¹⁸¹ i ekonomski propali (obitelj je izumrla Petrovom smrću). Kasnije na toj lokaciji nalazimo pripadnike obitelji Volcio (obitelji Volcio i obitelj Sersio pripadaju istom rodu, *Vladimiri*).¹⁸² Nadalje, potomci Prodana Bissige (Mathei),¹⁸³ južnog susjeda posjeda Celipa, zbog duga su svoje nekretnine morali prepustiti Mlečaninu Zaninu Queriniju.¹⁸⁴ Prodaja vlasteoskih posjeda (pogotovo Mlečanima) nije bio rijedak slučaj na prijelazu stoljeća: mnogi osiromašeni pripadnici vlastele zbog dugova su morali prodati ili dati u zalog svoje kuće i posjede. Godine 1334. spominje se pljenidba kuće pok. Ivana Celipe. Da naplati dug, Mlečanin Nicoletto Miorato je 1334. zaplijenio kuću pod tim nazivom.¹⁸⁵ Plemički ogranak obitelji Celipa izumro je smrću Marinčeta Ivanovog Celipe 1344. godine.¹⁸⁶

Kuća Celipa, koja se nalazila istočno od bloka Volcassio, odnosno zapadno od ulice Lučarica, istočno je graničila s javnim prostorom na kojemu je 1348. godine odlučeno da se gradi crkva Sv. Vlaha (općinski trg ispred palače Velikog

¹⁸¹ *Div. Not.* sv. 3, f. 39 (1318. godina).

¹⁸² I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 404. Pripadali su Gundulićevu, a kasnije Gučetićevu klanu (N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 3: 334).

¹⁸³ Također pripadnici Gundulićeva klana (Nenad Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 2. *Vlasteoski rodovi (A-L)*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, 2012: 71).

¹⁸⁴ B. Krekić, »Mlečani u Dubrovniku i Dubrovčani u Mlecima kao vlasnici nekretnina u XIV. stoljeću.«: 22.

¹⁸⁵ B. Krekić, »Mlečani u Dubrovniku i Dubrovčani u Mlecima kao vlasnici nekretnina u XIV. stoljeću.«: 11-12. Posjed Quirina spominje se i kasnije (*Div. Not.* sv. 2, f. 142). Cvito Fisković je pisao o dubrovačkim majstorima koji su 1313. godine klesali četiri balkonate za Martola Tudisio i Andriju Krvaševog Felice (Gradi), koje su morale biti slične onima na kući Ivana Celipa na Placi (C. Fisković, *Prvi poznati dubrovački graditelji*: 74; *Div. Canc.* sv. 4, f. 103v).

¹⁸⁶ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 2: 178.

vijeća, sjeverno od kuća braće Martinuša i Nikole Menče).¹⁸⁷ Iz opisa je vidljivo da se jedna od kuća Martinuša Menče nalazila južno od kuće Celipa, odnosno južno od prostora gdje je je trebala biti sagrađena crkva.¹⁸⁸ Martinuš Menče primjer je pripadnikâ vlastele koji su u 14. stoljeću bogaćenjem povećali svoje nekretnine. Martinuš je bio jedan od pet najvećih kreditora u prvoj polovici 14. stoljeća,¹⁸⁹ a on i njegova udovica Filipa do velikog broja kuća u ovom su dijelu grada došli nasljedstvom, kupovinom ili utjerivanjem dugova. Kuće Filipe Menče u 14. se stoljeću spominju kao nekretnine susjedne Volcassijevima.

Što se obitelji Volcassio tiče, ona je u 14. stoljeću i nakon smrti Paska i Damjana bila imućna: poslije katastrofalnog požara 1296. godine njihovi su potomci velikim sredstvima sudjelovali u financijskom oporavku grada. Kad je općina 1302. godine zajam za obnovu grada od 5.000 perpera razrezala na 100 osoba, pripadnici roda Volcassio platili su čak 20 %¹⁹⁰ - sinovi Paska Volcassio 502 perpera zajma, a Desica, udovica Damjana Volcassio, 446 perpera.¹⁹¹

Braća Pasko i Damjan, a i njihovi potomci, dio su svojih nekretnina opteretili najmom u korist riznice. Marin, Damjanov sin jedinac, umro je vrlo rano, pa je poslije njegove smrti nekretninama upravljala (kao posjednik, ali ne i vlasnik)¹⁹² Damjanova udovica Desica.¹⁹³ U oporuci iz 1337. Desica je odredila da se u

¹⁸⁷ Bilo je odlučeno da se crkva sagradi na mjestu općinske ulice (trga), koja se nalazi ispred palače Velikog vijeća, pokraj općinske ulice i kuće Martinuša Mate Menče (*MR*, II: 13). Transkripciju odluke Velikog vijeća o gradnji crkve, vidi u: I. Žile, »Zaštitna arheološka istraživanja crkve sv. Vlaha u povijesnoj jezgri grada Dubrovnika.«: 185-193, 186; *MR*, II: 13.

¹⁸⁸ Bila je određena i mjera crkve: u dužinu je trebala početi od općinske ceste na istočnoj strani i protezati se prema zapadu do kuće Martinuša Menče s tim da se ne približi kući Martinuša na manje od 2 sežnja. Crkva Sv. Vlaha s istočne je strane trebala ići u širinu od južnog ugla istočne kuće Nikole Mate Menče (jednu je kuću imao *apud logiam*) do ulice na sjeveru tako da općinska ulica ostane široka 2,5 sežnja. Sa zapadne strane crkva je trebala biti široka onoliko koliko je od ugla kuće Martinuša Menče do granice kuće Ivana Celipa (*de Cilipa*) (*MR*, II: 13).

¹⁸⁹ N. Vekarić, *Vlastela grada Dubrovnika*, 3: 47-49.

¹⁹⁰ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 437-441.

¹⁹¹ Tada je, navodno, Lovro Volcassio dao 40.000 perpera za ponovnu izgradnju četvrti (*Annales Ragusini Anonymi item Nicolai de Ragnina*: 102, 235). Kroničari su vjerojatno pobrkali imena jer je Lovrica Volcassio (oko 1315-1363) živio kasnije.

¹⁹² *Statut grada Dubrovnika*, VIII, 43 (O ženi koja mora posjedovati sva dobra svoga muža nakon njegove smrti). Žene su kao udovice imale veću slobodu upravljanja nekretninama, iako je udovištvo često značilo nesigurnost. Prema dubrovačkom statutu, žena je poslije smrti muža, pod uvjetom da se ne preuda, uživala prava na upravljanje nekretninama (trebala je imati i zastupnika, u ovom slučaju svoga šogora Paska Volcassio). O položaju žene, vidi: Z. Janeković Römer, *Rod i grad*: 87-90, 106.

¹⁹³ Već godinu dana nakon Damjanove smrti, 1296, Desica Volcassio kupuje vinograd u Župi za 120 perpera od Margarita Crossio (*MHR*, III, doc. 782, str. 270). I Pasko Volcassio je tu imao zemljište 1296. godine (*MHR*, II, doc. 787, str. 271. *Statut grada Dubrovnika*, VIII, 43).

nabožne svrhe nastavi najam *de domobus fundechi de platea* (povjerenici oporuke bili su kći Ana i zet Junije Luccari).¹⁹⁴ Iste kuće (i dućani) “unutar skladištâ” kasnije su bile upisane u *Knjigu rizničara*, a naslijedili su ih Ana, kći Damjana i Desice i njen muž Junije Luccari.¹⁹⁵ Poslije su ih (zajedno s obvezom iznajmljivanja u korist riznice) naslijedili njihovi sinovi Moretto i Nikola, da bi konačno došle u vlasništvo Luke Bona i njegove žene Ane, kćeri Nikole Luccarija (koji su također preuzeli obvezu najma).

Sjeverno od dućanâ Ane i Junija Luccarija bila je javna ulica, zapadno *cassale* u vlasništvu Ilije Čereva, a istočno dućan Andrije Nikole Volcio. Južno od dućanâ Ane i Junija bilo je unutrašnje dvorište (*corte*), a južno od dvorišta kuće s tri dućana u vlasništvu Mate Junija Volcassio (koji su također kasnije iznajmljivani u korist riznice). Zapadno od njih nalazila se *cassa de ser Give de Lampre de Crieva*, a južno javna ulica.¹⁹⁶ Pozicije kuća, dućana i dvorišta u fontiku pokazuju strukturu bloka i njegov stambeni i gospodarski karakter. Pripadnici obitelji bili su povezani i poslovima (primjerice, Matin otac Junije Volcassio na Levantu je trgovao s Junijem Luccari, mužem svoje sestrične Ane).¹⁹⁷

Ovaj blok nalazio se, prema *Knjizi rizničara*, zapadno od kuće koja je pripadala Filipi Menče, udovici već spomenutog Martinuša Menče. Naime, kuća “nekad Filipe Menče” zapadno je graničila dućanom Volcio (Vuk i Marin Volcio, sinovi Andrije, ostavili su 2/3 najma od dućana *in perpetuum* u korist riznice).¹⁹⁸ Radilo se vjerojatno o istom dućanu koji je u *Knjizi rizničara* spomenut istočno od kuća Ane i Junija Luccari. Filipa Menče imala je veći broj kuća na prostoru između crkve Sv. Vlaha i katedrale. Kuću blizu Sv. Vlaha koja se spominje u ovom dokumentu možda je naslijedila od oca Martinuša, iako je do nekih kuća kraj te crkve kraj došla naplatom dugova od braće Bucchia¹⁹⁹ (Tripo Bucchia je 1322. godine kupio kuće istočno od Damjana Volcassio, a sjeverno od Nikole Menče).²⁰⁰

¹⁹⁴ *Testamentum Desiçe Damiani de Uolcasso* (Test. Not. sv. 4, f. 52). Ovom prilikom zahvaljujem Gordanu Ravančiću na ustupljenom dokumentu.

¹⁹⁵ *Knjiga rizničarskih najmova*: LXXXXVIII.

¹⁹⁶ *Knjiga rizničarskih najmova*: CCVIII.

¹⁹⁷ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 441.

¹⁹⁸ *Knjiga rizničarskih najmova*: LXXXXVIII.

¹⁹⁹ *Vend. Canc.* sv. 1, f. 162-162v; D. Dinić-Knežević, *Položaj žena u Dubrovniku u XIII i XIV veku*: 55.

²⁰⁰ *Div. Canc.* sv. 5, f. 241 (1320. godina). Martinušev brat Nikola Menče imao je kuće kraj mjesta na kojemu je kasnije podignuta crkva Sv. Vlaha i kraj lože. U oporuci Nikole Mate Menče spominje se njegova kuća *que est apud logiam* (Test. Not. sv. 4, f. 35). Zahvaljujem Gordanu Ravančiću na ustupanju transkribiranog dokumenta.

Nije sigurno gdje se nalazila kapela koju je Pasko Volcassio ostavio rizničarima na upravljanje (Sv. Trojstvo).²⁰¹ Naime, u Paskovoj se oporuci iz 1282. spominje crkva koju je sagradio blizu svojih kuća, a koju bi trebalo posvetiti. Crkvom su trebali upravljati rizničari Sv. Marije, podmireni od najma Paskovih kuća i dućana *que sunt in campo*. Prema Beritiću, kasnije je tu bio samostan dominikanki, koji nije sačuvan jer je nakon potresa nastala Gundulićeva poljana.²⁰² Prema *Knjizi rizničara*, kapela Sv. Trojstva nalazila se *apresso la casa de Lauriça Volchasso*.²⁰³ Sigurno je da se radilo o reprezentativnoj poziciji. Naime, Dubrovčani su 1419. godine obećali Petru Pavloviću kuću u gradu kao dio nagrade za “drugu polovicu Konavala”.²⁰⁴ Poslije Petrove smrti 1420. godine, obećali su pak Sandalju Hraniću (ako im proda polovicu Konavala) kuću koja je nekad pripadala obitelji Volcassio, a tada je bila u vlasništvu redovnica samostana Sv. Marije od Anđela.²⁰⁵

Zaključak

Nakon doseljenja u Grad, pripadnici obitelji Volcassio s vremenom su dobili važne političke funkcije, povezali se sa “starim obiteljima” trgovačkim i ženidbenim vezama. U kratkom su vremenu stekli veliki broj nekretnina i pozicionirali ih (nasljedstvom, kupovinama i zamjenama) kao svoj patrimonij. Posjedi su u 13. stoljeću bili u obiteljskom vlasništvu Vukasa Ivanića i njegovih sinova, odnosno vlasništvu braće Paska i Damjana i njihovih obitelji. U notarskim dokumentima možemo pratiti veličinu i pozicije njihovih nekretnina: godine 1258. (1255) spominje

²⁰¹ MHR, I, doc. 731, str. 228.

²⁰² Beritić navodi da se položaj kapele Sv. Anđela spominje 1281. godine “prilikom prodaje nekog zemljišta vlasnosti Stane, kćeri pok. Ivana Vukasovića”. U dokumentu se međutim spominje Stana pok. Ivana Volcio, a ne Volcassio (L. Beritić, »Ubikacija nestalih gradjevinskih spomenika u Dubrovniku.«: 76; MHR, I, doc. 672, str. 210). Vidi i: Anđelko Posinković, »Povjesne crtice o dominikanskom Redu u starom Dubrovniku.« *List Dubrovačke biskupije* 17/1 (1917): 6.

²⁰³ *Knjiga rizničarskih najmova*: CCVIII. Dominikanke samostana Sv. Marije od Anđela od riznice su dobile kuću u najam, koju je *che lago Lignussa uxor de Marin de Dime de Mençe e lasso la ditto cassa a Laure Volcasso in perpetuum*. Kuća je istočno graničila s bunarom Spavaldo (ogranak roda Crossio) i javnom ulicom, zapadno s javnom ulicom, južno s kućom u vlasništvu kaptola, a sjeverno s kućom Lovrice Volcassio (*Knjiga rizničarskih najmova*: 136). Obitelj Volcassio i Mençe (grana Dimitrija Mençe) nazivaju se *parentella* (I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV veku*, I: 440).

²⁰⁴ Gospodarima susjednih zemalja Dubrovčani su za ustupke dodjeljivali građansko pravo, vlasteoski status, a često i kuće u gradu (N. Grujić i D. Zelić, »Palača vojvode Sandalja Hranića u Dubrovniku.«: 47-132, 50).

²⁰⁵ Petrovu baštinu ipak je preuzeo brat Radslav Pavlović. O tome više: N. Grujić i D. Zelić, »Palača vojvode Sandalja Hranića u Dubrovniku.«: 92.

se prvi posjed Vukasa Ivanića u burgusu, južno od posjeda Sv. Šimuna (za koji nam je lokacija nepoznata). Godine 1273. Pasko je od istog samostana Sv. Šimuna kupio (neki) posjed u burgusu, koji je sa svih strana graničio s posjedima braće Gondula, a prema istoku uglom i s posjedom Vukasovih sinova. Godine 1282. Pasko je vjerojatno taj posjed dao u zamjenu braći Gondula, dobivši od njih istočniji posjed, susjedan svojim kućama koje je imao zapadno od katedrale. Iste je godine od nadbiskupije kupio kuću kraj one koju je već imao u vlasništvu (a nju je možda 1279. kupio od Picinega). Godine 1283. braća su kupila dvije kuće od sinova Orsata Gleda (čiji je posjed bio sjevernije, kod ulice Od puča) kraj već postojećeg posjeda. Naime, Pasko je tada kupio čestice i sjeverno od današnje ulice Cvijete Zuzorić, u budućem "bloku Volcassio". Kraj već postojećeg posjeda kupio je 1280. godine posjed od Miha Proculo, a 1282. godine zamjenom dobio još jedan susjedni na istome prostoru. Na općinskom terenu, Pasko je iznajmljivao dvije drvene kućice (1281, 1282), a 1284. godine je zabilježen spor ispred njegove kuće na trgu. *Domus Volcassio* predstavljao je matični patrimonij roda bar za života braće: blok je 80-tih godina nastao ujedinjavanjem više čestica, oblikujući blok ograđen zidom, koji je u unutrašnjosti imao skladišta i kućice u najmu.

Do 1282. Pasko je imao posjed i kuću u bloku zapadno od kasnijeg bloka Volcassio (južno od Stancija Zuba), 1281. i 1282. se spominju najmoprimci koji stanuju u drvenim kućama na posjedu Paska Volcassio. Taj posjed zajedno s kućicama daje u zamjenu bratovštini Sv. Stjepana.

Godine 1278. posjed Paska Volcassio, nazvan u istom dokumentu i posjed sinova Vukasovih (Damjan je još maloljetan), spominje se jugozapadno od posjeda Crossio, vjerojatno u zapadnom dijelu burgusa Sv. Vlaha. Vjerojatno se taj posjed spominje kao susjedan posjedima Miha Ranine, Marina i Damjana Sorga i Mate Marinovog Menče u dokumentima od 1279. do 1281. godine, u sporu iz 1282, odnosno u najmu s drvenim kućicama od 1281. do 1283. godine. U tom dijelu burgusa, na zemljištu "nekad Bogdana Pisina" (tada Paska Poca/Cipana), Pasko Volcassio je kupio 1/4 drvene kućice (*capannae*) 1282, koja se spominje i 1283. Neke od ovih rekonstrukcija potvrdit će ili korigirati buduća istraživanja, a za neke lokacije za sada ne možemo biti sigurni gdje su.

Pozicioniranje i okrupnjavanje posjeda obitelji Volcassio na istoku i sjeveroistoku burgusa u drugoj polovici 13. stoljeća rezultat je i pomicanja središta grada u pravcu sjevera (prema prostoru Place) i istočno prema glavnom gradskome

trgu i luci. Tu su koncentrirane kuće za stanovanje, crkva pod patronatom, ali i dućani koje daju u najam. U zapadnom pak predgrađu ostaje nekoliko čestica koje se daju u najam. Trasiranje novih ulica kroz prostor burgusa u 13. stoljeću povećalo je vrijednost posjeda i racionalnije korištenje urbanog prostora, osobito dijelova uz komunikacije koji su se mogli iznajmljivati za trgovinu, što je rezultiralo smanjivanjem njihovih površina, odnosno povećanjem broja manjih čestica. To je bilo u interesu i općine, koja je imala bolju kontrolu nad tim prostorom i dobila mogućnost planirane izgradnje, ali i u interesu vlasnika, kojima se tako povećala vrijednost čestica. Veliki “vlasteoski” blokovi postupno su nestali iz burgusa. Probijanje ulica i parcelizacija burgusa išli su u skladu i s postojećim imovinskim odnosima i često pratili već utvrđenu granicu između vlasništva, što se vidi iz notarske građe. Jednakovrijedne parcele omogućit će kasnije izgradnju kuća uz komunikacije (s dućanima i drugim gospodarskim sadržajima). Regulacije pokazuju djelotvornost izvršne vlasti i funkcioniranje institucija - trasiranje ulica sigurno je djelomično prouzročilo rušenje pojedinih objekata i prolaz kroz privatne posjede. Imućnost nekih obitelji rezultirala je velikim brojem nekretnina u burgusu i općenito kapitalom važnim za gradsko društvo: obitelj Volcassio tako je sudjelovala i u obnovi grada nakon požara 1296. godine. Međutim, sredinom 14. stoljeća rod Volcassio ostaje bez muških potomaka i izumire, pa velik dio njihova posjeda ostavštinama ili ženidbama prelazi u ruke drugih obitelji i institucija. Neke od tih nekretnine bile su oporučno opterećene trajnim najmovima, čija su sredstva bila najmijenjena *pro anima*, za činenje pobožnih djela, te su njima upravljali rizničari Sv. Marije.

Rezidencijalna mobilnost unutar grada rezultat je i stanja na tržištu nekretnina, urbanog planiranja, ali i mogućih ženidbenih, pa i klanovskih odnosa s drugim obiteljima. Početna istraživanja socijalne topografije dubrovačkog burgusa u 13. stoljeću daju naslutiti da se tadašnja unutrašnjopolitička podjela vlastele na klanove možda odražavala i na rasporedu vlasteoskih posjeda. Na primjerima smo vidjeli da su braća Volcassio u istočnome burgusu bila susjedi pripadnika Judina klana u 13. stoljeću (Gondula, Bona, Čereva, Gleda, nekih Menče), što upućuje da je smještaj pojedinih obitelji u prostoru grada bio, između ostalog, rezultat odnosa između suprotstavljenih klanova. Ipak, za potvrdu ove teze potrebno je rekonstruirati socijalnu topografiju cijeloga grada te pratiti dinamiku imovinskih odnosa kroz nekoliko generacija. Istočni burgus bio je privlačan bogatim Volcassijima i zato što je predio bio orijentiran prema javnome trgu i luci, a trgovina je bila primarni interes pripadnika obitelji. Posjedi obitelji Volcassio graničili su na istoku s političkim, gospodarskim i crkvenim središtem, koje se paralelno oblikovalo u 13. i 14. stoljeću.

THE ESTATE OF THE VOLCASSIO FAMILY IN MEDIEVAL DUBROVNIK

IRENA BENYOVSKY LATIN AND STIPE LEDIĆ

Summary

The article traces the history of the Volcassio family estate in medieval Dubrovnik. This noble family was among the greatest urban property owners, its members participating actively in the political and economic activities of the city. The estates of Vukas Ivanić, his sons Pasko and Damjan Volcassio have been identified along with those of other family members, all located mainly in the suburb of St Blaise (later centre of the town), which include the plots of land used for housing or rent. By grounding the research on a wealth of original documents entered into the computer data base, the authors analyse the positioning and expansion of the estates of the Volcassio family with regard to the legal regulation, social conditions and urban communal development which peaked in the second half of the thirteenth century. The reconstruction of the Volcassio family estate has significantly contributed to the ubication of certain buildings in the burgus and overall analysis of the urban fabric of the time.